

شهدی از شکرستان هند (بخش چهارم)

عَلَى صَدْرَائِي خُوبِي

مقدمه

با عنایت حضرت باری، در شماره‌های قبل صد و پنجاه نسخه از آثار نفیس چاپ کهن شبه قاره معرفی گردید. در این شماره پنجاه نسخه دیگر تقدیم خوانندگان محترم می‌گردد.

در میان این پنجاه نسخه آثار دانشمندان ایرانی که در هند منتشر گردیده، قابل توجه است که بیش از ۳۰٪ آن‌ها را تشکیل می‌دهد. این آثار عبارت‌اند از: صحیفه شاهی، آثار عجم، اخلاق محمدی، خلاصه التجارب، حاشیه ذخیره المعاد، خسرو و شیرین، کلیات عراقی، ذخیره المعاد، دیوان قاسم منیجه (سبزواری)، شرح نصاب الصبیان، سفرنامه ناصرالدین شاه به اروپا (اولین سفر)، قطعات تاریخ ارتحال آقا سید علی طباطبایی، فردوسی و شاهنامه در حلال زیبای حروف سربی نستعلیق، وقایع مسافرت و سیاحت دوم فرنگستان، صرف میر، نحو میر و تاریخ آل امجاد.

پنجاه نمونه دیگر از کتاب های سنگی و نفیس شبه قاره

۱۵۱. آثار عجم (جلد اول و دوم)

از: فرصت شیرازی. محمد نصیر. سید، فرصت الدوله (م ۱۳۳۹ق)

موضوع: تاریخ، تاریخ ایران، زبان: فارسی

کتاب معروفی است شامل اطلاعات باستان شناسی، جغرافیایی و تاریخی ایران و خصوصاً جغرافیای تاریخی استان فارس و شرح احوال رجال آن جا. مؤلف کتابش را در دو جلد قرارداد و جلد اول کتابش را آثار عجم و جلد دوم آن را شیرازنامه نامیده است. او در این دو جلد ابنیه و آثار باستانی و کهن ایران را که خود ملاحظه نموده گزارش کرده و متن کتیبه های میخی و کتیبه های دوره هخامنشی و ساسانی را نقل نموده است.

مؤلف در مقدمه عنوان نموده که قبلاً یکی از صاحبان دولت انگلیس به توسط شخصی پارسی به نام مانکجی که از انمای شورای دارالخلافه بوده دستورالعملی فرستاده بود که وی بعضی از آثار قدیمه فارس را نقشه برداشته و پاره ای از مرتفعات را مهندسی نموده و برخی از اراضی را مساحت نموده به وی ارسال نمایم. لذا مدتی در دشت ها و بیابان ها گشته و آن را تهیه نموده و به تهران ارسال نمود. ولی بعد خبر رسید که آن شخص پارسی بدرود جهان گفته و کتاب چاپ نگردید. تا این که در سال ۱۳۱۰ق (سال ۴۶ سلطنت ناصرالدین شاه) علی اصغر خان امین السلطان که صدراعظم بوده به شیراز مسافرت و در ملاقات با مؤلف درخواست می کند که دوباره آن مطالب را تهیه نماید. لذا کتاب حاضر تألیف نمود. او کتابش را در دو جلد قرارداد در جلد اول درباره آثار تاریخی فارس و ایران بحث نموده و جلد دوم را به جغرافیای تاریخی و طبیعی شیراز اختصاص داده. لذا آن را شیرازنامه خوانده و کتاب را در سال ۱۳۱۳ق به پایان رسانده است. مطالب مندرج در این کتاب چنین است:

- فهرس فنی کتاب (ص) در این فهرست مؤلف فهرستی هم برای اشعار خود که در کتاب آورده، قرارداد است؛

- جلد اول کتاب (ص ۱-۴۲۲)؛

- جلد دوم (شیرازنامه) (ص ۴۲۳-۵۷۲)؛

- ذکر سلاطین و حکام شیراز (ص ۵۷۳-۵۹۱)؛

مؤلف در این بخش قسمت آخر از کتاب تاریخ ایران کنت کینورا که مدتی وزیر مختار فرانسه

- در ایران بوده و کتابی با نام *تاریخ ایران* نوشته و در آخر آن فهرست حاکمان شیراز آن - که فهرستی از حاکمان شیراز از عبدالملک مروان تا اوایل سلطنت ناصرالدین شاه است.
- تتمیم از مؤلف در شرح حال میرزا ابوالحسن اصطهباناتی (ص ۵۹۲)؛
  - قطعه‌ای به فارسی از میرزا محمد حسین شعاع شیرازی در ۱۸ بیت (ص ۵۹۲-۵۹۳)؛
  - قطعه‌ای از سرکار میرزا حسن خان سرهنگ معلم فوج خلیج ساوه و نبیره مرحوم میرزا فرج‌الله خان شیرازی خازن الاشعار منشی باشی ولیعهد متخلص به طرفه، در اتمام کتاب در سه بیت (حاشیه ص ۵۹۳)؛
  - شرح حال مؤلف از کاتب نسخه (محمد قدسی) (ص ۵۹۴-۵۹۶)؛
  - تقریظ شیخ مفید، به نثر و فارسی (ص ۵۹۶-۵۹۷)؛
  - تقریظ میرزا ابوالحسن قاجار ملقب به شیخ‌الرئیس (ص ۵۹۷-۵۹۸)؛
  - تقریظ میرزا ابوالحسن اصطهباناتی (ص ۵۹۸-۵۹۹)؛
  - تقریظ بیان‌الملک میرزا عبدالوهاب آشتیانی (ص ۵۹۹-۶۰۰)؛
  - تقریظ میرزا مهدی خان وکیل‌الدوله (ص ۶۰۰-۶۰۱)؛
  - تقریظ نظم و نثر کاتب نسخه (محمد قدسی) در اتمام تحریر نسخه (ص ۶۰۲-۶۰۳).
- کتاب در این تقریظ گوید که این کتاب را در شیراز نوشته و در بمبئی به چاپ رسیده است.
- خاتمه الطبع به قلم مؤلف در سال ۱۳۱۴ ق (ص ۶۰۴).
- آغاز: بسمله. سپاس بی پایان و ستایش بی‌کران. شایان درگاه پاک یزدانی که از دست توانائی در نخستین روز بی اندیشه، گیتی را پدیدار نمود.
- نوع خط: نستعلیق. کاتب: ابوعلی محمد قدسی حسینی شیرازی فرزند حاج میرزا سلطان‌علی حسینی دارابی ملقب به شاهد. تاریخ کتابت: ۱۳۱۴ ق. به اهتمام: حاجی میرزا اسدالله تاجر شیرازی معروف به دلال و فرمایش السید محمد تاجر شیرازی.
- توضیحات: غایه‌های فنی کتاب در آغاز نسخه در ۸ صفحه آمده است؛ صفحه عنوان مصدر به نام مظفرالدین شاه قاجار. تصاویر: مؤلف از آثاری که دیده تصویر کشیده و در لابه‌لای کتابش درج نموده که تعداد آن‌ها ۵۰ تصویر است.
- محل چاپ: هند؛ بمبئی. مطبعه: ناصری. تاریخ: محرم الحرام ۱۳۱۴ ق. تعداد صفحات: ۸+۶۰۴؛ اندازه: ۲۱*۲۷؛ تعداد سطور: ۱۹. (نسخه ش: ۱۰۸۴).

۱۵۲. مجموعه

۱. صحیفه شاهی (۲۵۷ ص)

از: حسین بن علی واعظ کاشفی

موضوع: ادبیات فارسی، منشآت، زبان: فارسی

کتاب معروفی است در منشآت فارسی، که مؤلف آن را برای تعلیم منشیان در چند صحیفه،

در جدا اولی تألیف نموده است.

آغاز: بسمله. (شعر)

شده مشهور ماه تا ماهی

ای به نامت صحیفه شاهی

نامورز تو گشت نامه من

نقش نام توزیب خامه من

عنوان نامه فصاحت نام خجسته فرجام مالک المملکیست.

۲. حاشیه سلم العلوم (ص ۱-۱۱)

از: محمد سعد الله

موضوع: منطق، زبان: عربی

حاشیه های کوتاهی است با عنوان «قال-اقول» بر کتاب سلم العلوم، که تألیف آن در سال

۱۲۴۸ ق صورت گرفته است.

آغاز: سبحانه ما احسن بیانه جل شانہ عن درک القیاس وتعالی احسانه عن حد المقیاس.

۳. الانصاف فی جواز منع الانصراف (الدرّة البهیة والکوکبة الدریة) (ص ۱۲-۱۸)

از: محمد سعد الله

موضوع: ادبیات عربی، زبان: عربی

رساله کوتاهی است در بیان جواز منع صرف به جهت ضرورت شعری. که تألیف آن در سال

۱۲۵۴ ق صورت گرفته است.

آغاز: سبحانه یا من جعل قلوبنا منصرفة نحو الایمان وحفظ الستنتا عن العلل المانعة عن

الاعراب والبیان.

۴. مصلقة الی بیان مما تنکدر به مصفاة الاذهان (ص ۱۹-۲۸)

از: شیخ الاسلام احمد

موضوع: ادبیات عربی، زبان: عربی

رساله کوتاهی است در بیان جواز منع صرف به جهت ضرورت شعری. مؤلف در این رساله نظرات مولوی تراب علی صاحب رساله «مصفاة الاذهان في تحقيق السبحان» و مولوی مفتی محمد سعد الله صاحب رساله غایة البیان في تحقيق السبحان را که در همین موضوع تألیف نموده اند، مورد نقد و بررسی قرار داده است.

آغاز: بسمله. قال العبد المستهام احمد الشهير بشيخ الاسلام قد وقع النزاع والكلام في جواز امتناع صرف الكلمة لضرورة الشعر والنظام.

۵. الفوائد الواقعية في ردّ الاوهام الواهية (ص ۲۸-۳۲)

از: شیخ الاسلام احمد

موضوع: ردّیه، زبان: عربی

فاضل بهاری در حاشیه اش بر حاشیه سید هروی بر تحریر القواعد المنطقه في شرح الشمسية (شرح الرسالة القطبية) گفته که «روساء بضمّین جمع رئیس» و فاضل بکنی در رد وی گفته که «قوله بضمّین غلط والصحيح بضم الاول وفتح الثاني». بعد از آن این مسئله بین استاذ العلم مولانا مفتی محمد اسعد و معاصره القرم الهمام مولوی تراب علی، مورد مناظره قرار گرفته و تراب علی در رد محمد اسعد رساله التحقيقات البديعة الشوكنية في توهين الهفوات السعدية نوشته و در آن به تشنیعات متوسل شده است. مؤلف در این رساله به دفاع از استادش (محمد اسعد) پرداخته و گفته های تراب علی را رد نموده است.

آغاز: بسمله. قال العبد المستهام الحمد المدعوب بشيخ الاسلام قد جرى الكلام بين الاستاذ العلم ومعاصره القرم الهمام الوصلهما الله المنعم الى غاية المامول ومنتهى المرام.

۶. الحقائق الاسلاميه في ردّ كفيات الترابية (ص ۱-۱۴)

از: شیخ الاسلام احمد

موضوع: اعتقادات، زبان: عربی

رساله دیگری است که مؤلف در دفاع از استادش (محمد اسعد) و ردّ تراب علی، نوشته است. وی در مقدمه گوید که استادش «انّ استاذنا قد تمق علی هوامش سيد الاذكياء المعمولة علی شرح جلال الحكماء حين قراءته تلك الهوامش بعض الفوائد الشريفة» و مولوی تراب علی این نظرات را رد نموده، لذا مؤلف در این رساله به دفاع از استادش پرداخته است.

آغاز: بسمله. اما بعد حمد لله ذي الانعام والصلوة والسلام علی سيد الانام وآله الكرام واصحابه العظام فيقول العبد المستهام احمد المشتهر بشيخ الاسلام.

۷. شمس التحقیقات فی رد سراج الاغلاط (ص ۱-۲۹)

از: مولوی هادی حسن

موضوع: ردّیه، زبان: عربی

ردّیه‌ای است که مؤلف در دفاع از استادش مولوی محمد سعدالله نگاشته است. این ردّیه بر رساله *سراج التحقیقات* تألیف سراج احمد که در ردّ مولوی محمد اسعد است نوشته شده است. در حاشیه این رساله گفته شده که *سراج التحقیقات* در حقیقت تألیف مولوی تراب علی است ولی وی برای اخفای نامش، آن را به شاگردش سراج احمد نسبت داده است. مؤلف می‌گوید به جهت سستی رساله *سراج التحقیقات* وی آن را «سراج الاغلاط» نامیده است. آغاز: بسمله. سبحان من علم الانسان سحرالبیان واعطاه اللسان ترجمان الجنان. نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: ولی محمد؛ با تصحیح مولانا سید اسد علی.

توضیحات: رساله اول دارای جداولی (که در صفحات مختلف جدول‌ها با هم تفاوت دارند) که مطالب کتاب در داخل آن‌ها نوشته شده است.

محل چاپ: هند؛ لکهنو. مطبعه: محمدی. تاریخ: ششم جمادی الآخر ۱۲۵۹. تعداد صفحات: ۲۵۷+۳۲+۱۴+۳۰؛ اندازه: ۱۸*۲۷؛ تعداد سطور: ۲۱. (نسخه ش: ۱/۱۰۸۱).

۱۵۳. اخلاق محمدی

از: محمد علی یزدی (زنده در ۱۲۹۲ق)

موضوع: اخلاق، زبان: فارسی

کتاب مفصلی است در اخلاق در چهل باب، با این عنوان‌ها:

۱. در فضیلت طلب علم و بیان علماء با عمل و بی عمل ۲. در عبادت و تفکر و اخلاص و نیت ۳. در دعا و تضرع و خوف و خشیت ۴. در زهد و تقوی ۵. در صبر و شکر ۶. در توکل ۷. در خوبی قناعت و زشتی حرص و طمع ۸. در تعظیم مهمان و بی تکلفی و حق همسایگی ۹. در آداب سخن گفتن و طعام خوردن و حرکت و سکون ۱۰. در نکاح و حسن و قبح زنان و حقوق زوجه بر زوج و حقوق زوج بر زوجه و غیره ۱۱. در استهزاء و مزاح ۱۲. در اجابت سماع و بیان آن چه از آن حرام است و آن چه حلال است ۱۳. در سیاست تدبیر اولاد ۱۴. در حقوق والدین و خویشان ۱۵. در جد و جهد ۱۶. در سلطنت مشتمل بر پنج رکن ۱۷. در منظومه نقوش طاق

کسری مؤلفه ۱۸. در شجاعت ۱۹. در جود و سخا ۲۰. در غمخواری مردم و رفع حاجات و احسانات ۲۱. در خلق و رفق و تواضع و احترام ۲۲. در خوبی حلم و عفو و زشتی خشم ۲۳. در تفکر عیوب خویش و منع عیب دیگران ۲۴. در سخن چینی و تمامی ۲۵. در خموشی و منفعت کم‌گویی ۲۶. در کتمان راز خود و دیگران ۲۷. در مشاورت و تدابیر ۲۸. در عزلت و مخالطت ۲۹. در سفر ظاهر و باطن ۳۰. در خصلت ذمیمه کبر و نخوت ۳۱. در حسد ۳۲. در فراست ۳۳. در اخوت اختیار و راستی حیا ۳۴. در مذمت فجار و کردار سفهاء و حمقا ۳۵. در حزم و احتیاط و عاقبت اندیشی ۳۶. در منفعت مال و میانه‌روی ۳۷. در عقل و صیانت ۳۸. در یاد کردن موت ۳۹. در مذمت دنیا و اهل آن ۴۰. در وصایا.

مؤلف در اثنای کتابش خصوصاً در باب هفدهم، اشعاری از خود درج نموده و خاتمه کتابش را به نظم بیان کرده و در ۱۲۸۸ق به پایان رسانده است.

در آخر کتاب نیز تقریظی منظوم به فارسی در ۸ بیت از عمر خان صاحب متخلص به عمر و یک رباعی از منشی سید ابراهیم و خاتمه طبع به تشریح فارسی از مصحح کتاب سید امجد حسین رضوی آمده است.

آغاز: بسمله. حمد و سپاس بی‌قیاس جناب ملک خلاق را سزد و نعت و ثنای بی‌منتها به متمم مکارم اخلاق و سرور انبیاء رسد صلوات الله و سلامه علیه و علی آله الطاهرین و اصحابه الطیبین اجمعین.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: و تصحیح سید امجد حسین رضوی. توضیحات: فهرست مطالب کتاب در ابتدای نسخه در دو صفحه و جدول مزیل اغلاط که خود مؤلف آن را تنظیم نموده. در انتها در ۳ صفحه، درج شده است. محل چاپ: هند؛ لکهنو. مطبعه: منشی نولکشور. تاریخ: جمادی الثانی ۱۲۹۲ق برابر با جولای ۱۸۷۵م. تعداد صفحات: ۴+۳۷۶+۳؛ اندازه: ۱۶*۲۷؛ تعداد سطور: ۱۹. (نسخه ش: ۱۰۸۶).

۱۵۴. رفیق السالک

از: مولوی حکیم دکتر عبدالله خان مقیم مستونگ (قلات بلوچستان)

موضوع: عرفان، اخلاق عملی، زبان: فارسی

رساله متوسطی است در سیر و سلوک نقشبندیه. مؤلف در مقدمه گوید: که بعد از تصنیف

گلشن حکیم بعد از دو هفته میرسرفرازخان بن میرجمال خان ساکن قصبه محمد شاهی علاقه مستونگ از وی درخواست نموده که کتابی در راهنمایی سالکان بنویسد؛ لذا کتاب حاضر را نوشته است. اومی گوید در این اثر آن چه را که از استادش میان محمد صدیق نقشبندی قندهاری مستونگی و خواجه شیخ محمد صدیق اخذ نموده اظهار کرده، و کتابش را در ۲۸ رمضان ۱۳۲۳ق، به پایان رسانده است. این کتاب فاقد باب و فصل بوده و عنوان مطالب آن چنین است:

دریبت هدیایات برای طالب راه سلوک؛ ترکیب استخاره کردن؛ دریبان طریقه تلقین نقشبندیه؛ دریبان لطائف سته؛ دریبان سبق های اسم ذات؛ دریبان ترتیب مراقبه که بعد از بیعت می کنند؛ بیان سبق دوم که در لطیفه روحی پخته می شود؛ دریبان ذکر نفی اثبات؛ دریبان ذکر جبروتی؛ ترکیب ختم خواجگان نقشبندیه؛ نماز تهجد؛ نماز اشراق؛ ترکیب نماز ضحی؛ دریبان تعریف علم تصوف؛ دریبان تعریف صوفی؛ دریبان انوار تجلیات که از تاثیر اذکار جلوه گر می شوند؛ دریبان نفی خواطر؛ دریبان عقبات که راه سلوک می آیند؛ دریبان ترغیب شیخ کامل مکمل و اجتناب از شیخ ناقص؛ علامات شیخ کامل؛ دریبان کلمات قدسیه که معمول طریقه نقشبندیه است؛ دریبان رشته مرید با پیر؛ دریبان اثبات بیعت؛ دریبان سند طریقه نقشبندیه؛ دریبان طریقه وصول الی الله تعالی؛ العمل لنفی الفقر و توسعه الرزق.

مؤلف در اثناى کتابش اشعاری از شاعران مختلف از جمله از استادش محمد صدیق نقشبندی به فارسی درج نموده است.

آغاز: بسمله. در ثنای حق تعالی شانہ. الحمد لله الذي هدانا الى صراط مستقيم. غزل: (شعر)
 بحر خدائیت زد جوش چوای کردگار   گشت عیان هر طرف موج هزاران هزار
 قبه چرخ فلک رفت به بالاسررش   توده ریگ زمین هست گرفته قرار

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. به اهتمام: به ارشاد شیخ الهی بخش محمد جلال الدین. توضیحات: تمامی صفحه ها جدول دار؛ فهرست منشورات مطبوعه در موضوع عرفان به فارسی وارد و در پشت صفحه عنوان و دو صفحه آخر نسخه درج شده است. محل چاپ: پاکستان؛ لاهور. مطبوعه: نولکشور پریس. تاریخ: ۱۳۲۴ق. تعداد صفحات: ۸۸؛ اندازه: ۱۷*۲۷؛ تعداد سطور: ۱۹. (نسخه ش: ۱۰۹۰)

۱۵۵. خلاصه التجارب [مجربات حکیم علوی خان دهلوی]
 از: بهاء الدوله بن میرقوام الدین قاسم نوربخش رازی (قرن ۱۰ق)

موضوع: پزشکی و داروسازی، زبان: فارسی
رساله مفصل و معروفی است در پزشکی و درمان و داروسازی. شامل بیست و پنج باب که مؤلف در سال ۹۰۷ ق در طرشت از حوالی ری تألیف آن را به پایان رسانده است.
در نسخه حاضر عنوان کتاب (مجربات حکیم علوی خان دهلوی موسوم به خلاصه التجارب) چاپ شده، که درست نیست. از حکیم علوی خان شیرازی دهلوی قبلاً درش ۳۴۶ رساله مطب علوی خان یا خلاصه قوانین علاج معرفی گردیده است.
در خاتمة الطبع دویبت به فارسی از منشی بهگواندیال صاحب متخلص به عاقل آمده که مشعر بر آن است حکیم علوی مؤلف کتاب نبوده است: (شعر)
درفن طب حکیم علوی خان   گفت خوب این کتاب خوش اسلوب
سال تاریخ طبع او عاقل   بی تکلف نوشت نسخه خوب
آغاز: بسمله. حمدی لا احصى حکیمی را که به کمال حکمت و وفور عنایت و قدرت ماهیت اشرف انسانی را از خزانه جود خلعت وجود پوشانید.
نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده.
توضیحات: تمامی صفحه‌ها جدول دار؛ صفحه اول سرلوح با کتیبه؛ خاتمة الطبع درص ۶۴۴ به فارسی در نصف صفحه و در آن آمده که قبلاً این کتاب چند در مطبع منشی نول کشور موسوم به اوده اخبار واقع در لکهنو و الان در مطبع منشی نول کشور واقع کانپور به سرپرستی منشی پراگ نراین صاحب بهارگو مالک مطبع، برای بار سوم به زیور طبع آراسته شد.
محل چاپ: هند؛ کانپور. مطبعه: نول کشور. تاریخ: چاپ سوم ۱۳۲۳ ق برابر با ۱۹۰۹ م. تعداد صفحات: ۶۴۶؛ اندازه: ۱۸*۲۷؛ تعداد سطور: ۲۳. (نسخه ش: ۱۰۹۵).

۱۵۶. حاشیه ذخیره المعاد

از: سید محمد کاظم طباطبایی یزدی

موضوع: فقه شیعه، زبان: فارسی

حاشیه‌های فتوایی است که مؤلف بر ذخیره المعاد شیخ زین العابدین مازندرانی نگاشته و در نسخه حاضر در حواشی با شماره شاخص چاپ شده است.
در حاشیه صفحه اول تقریظ وی در اجازه عمل به ذخیره المعاد با ملاحظه حواشی، چاپ شده است.

آغاز: بسمله. عمل به این رساله شریفه با حواشی حقیر بعد از ملاحظه تصحیح متن و

حواشی، ان شاء الله بی عیب است.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: حاجی سید ابوالقاسم کربلایی. تاریخ کتابت: ۱۳۱۸ق. به اهتمام: سید عابد علی رضوی و حسب فرمایش میرزا محمد حسن صاحب نجفی که قبل از اتمام طبع دارفانی را در سال ۱۳۱۷ق وداع گفته است.

توضیحات: فهرست مطالب کتاب در آغاز نسخه در ۶ص؛ تمامی صفحه‌ها جدول دار؛ ۷ص غلط‌نامه حواشی، در آخر کتاب؛ چاپ دست خط سید نجم الدین صاحب قبله در آخر کتاب؛ غلط‌نامه حواشی در ۷ص و غلط‌نامه متن در ۱۲ص در آخرین نسخه آمده و بین دو غلط‌نامه، تقریظی از سید نجم حسن صاحب قبله در تایید کتاب و این که مطابق با فتوای سید کاظم یزدی است، درج شده، در آخرین نسخه نیز سؤالی از سید درباره صحت این رساله عملیه شده و وی پاسخ داده که نسخه‌ای که در لکهنو برای سید نجم الحسن و نسخه‌ای که به حاج میرزا محمد حسن نجفی و سید محمد علی در نونهر فرستاده صحیح است.

در اول نسخه تملک ابوالقاسم کاشانی نجفی در صفر ۱۳۲۵ق و فرزندش محمد حسن نجفی کاشانی در ۱۲ ربیع الاول ۱۳۳۲ق.

محل چاپ: هند؛ لکهنو. مطبعه: ریاض الرضا و مطبع اثنی عشری. تاریخ: ۱۹ ذی قعدة ۱۳۱۸ق. تعداد صفحات: ۶+۳۲+۸+۱۲؛ اندازه: ۱۸*۲۷؛ تعداد سطور: ۲۳. (نسخه ش: ۱۰۹۶).

۱۵۷. مجموعه

مجموعه‌ای که در آن کتاب الهدیه السعیدیه فی الحکمة الطبیعیة مولوی محمد فضل الحق عمری حنفی ماتریدی چشتی خیرآبادی در متن چاپ شده و درپانوشت شرح آن به نام التحفة العلیة حاشیة الهدیه السعیدیه چاپ شده و سپس چند ضمیمه آن چاپ شده، به این ترتیب:

۱. الهدیه السعیدیه فی الحکمة الطبیعیة (ص ۲۴۴-۶)

از: مولوی فضل الحق خیرآبادی (م ۱۲۷۸ق)

موضوع: حکمت، زبان: عربی

کتاب معروفی است در حکمت که مؤلف آن را در یک مقدمه و سه فن شامل چند مبحث و فصل و یک خاتمه، تألیف نموده، با این عنوان‌ها:

مقدمه: فی تعریف الطبیعیة و بیان موضوعها؛ الفن الثانی: فی الفلکیات؛ الفن الثالث: فی العنصریات؛

الخاتمة: في النفس وفيه مباحث:

المبحث الاول في ان النفس مغايرة للمزاج؛

المبحث الثاني في ان النفس مغايرة للبدن؛

المبحث الثالث في ان النفس الناطقة مجردة عن المادة وغواشيها؛

المبحث الرابع في ان النفس الناطقة هل هي حادثه او قديمة؛

المبحث الخامس في اتحاد النفوس بالماهية.

بعد از اتمام كتاب فرزند مؤلف، در ادامه مباحث خاتمه پنج مبحث (از مبحث ششم تا دهم را

نوشتہ) و نام آن را «ضمیمہ مباحث ہدیۃ السعدیۃ» نہادہ است.

المبحث السادس: في ان النفوس تنتقل في الابدان أم لا؛

المبحث السابع: في ان النفس تبقى بعد خراب البدن ولا تفنى بفنائہ؛

المبحث الثامن: اختلفوا في ان النفس هل هي المدركة للكليات والجزئيات أم لا؛

المبحث التاسع: في كيفية تعلق النفس بالبدن؛

المبحث العاشر: في مراتب النفس الانسانية في ادراكها.

مولوی محمد عبد اللہ بن حاج سید آل احمد حسینی واسطی بلگرامی، براین رسالہ حاشیہ نوشتہ،

و در مقدمہ حاشیہ اش شرح حال کوتاہی از مؤلف آورده و از دیگر آثار یاد کردہ، کہ عبارت اند از:

- الجنس الغالي في شرح الجواهر العالي؛

- حاشية شرح سلم العلوم قاضى محمد مبارك جوفاموى؛

- حاشية افق المبين ميرداماد؛

- حاشية تلخيص الشفا ابن سينا؛

- رسالة في تحقيق العلم والمعلوم؛

- الروض المجود في تحقيق حقيقه الوجود؛

- رسالة في تحقيق حقيقة الاجسام؛

- رسالة في تحقيق الكلى الطبيعى؛

- رسالة فارسية في تحقيق التشكيك في الماهيات؛

- رسالة في تاريخ فتنه الهند.

برای آثار چاپ شدہ مؤلف ر. ک: معجم المطبوعات العربیة فی شبہ القارة الهندیة

الباکستانیة منذ دخول المطبعة اليها حتى عام ۱۹۸۰م، اعداد الدكتور احمد خان، الرياض، ۱۴۲۱ق/ ۲۰۰۰م، ص ۳۳۶-۳۳۸.

آغاز: بسملة. الحمد لله ولي النعمة والصلوة على نبي الرحمة المؤيد بالعصمة الامي المبعوث لتعليم الحكمة وعلى آله.

۲. التحفة العلية حاشية الهدية السعيدية (ص ۱-۵ متن و ۲۴۴-۶ پانوشت)

از: محمد عبدالله بن حاج سيد آل احمد حسيني واسطی بلگرامی (۱۳۰۵ق)

موضوع: حکمت، زبان: عربي

شرح مفصلي است با عنوان های «قوله قوله» بركتاب الهدية السعيدية في الحكمة الطبيعية تأليف مولوى محمد فضل الحق عمرى حنفى ماتريدى چشتى خيرآبادى. شارح اثرش را در سال ۱۲۹۰ق به پايان رسانده و آن را به نواب حاج محمد كلب على خان بهادر تقديم نموده است. او شاگرد مؤلف بوده و در مقدمه شرح گوید كه مؤلف كتابش را برای جد همين كلب على خان تأليف نموده و چون نامش سعيد بوده به الهدية السعيدية نام گذارى نموده و من نيز به نام نوه وی، يعنى همين كلب على خان، التحفة العلية نام گذارى كردم.

در آخر خطبه محشى آمده كه اين حاشيه نامنظم بوده و مولوى جميل بلگرامى، آن را تنظيم و تدوين نموده است. اين حاشيه فقط بر مباحث اصل كتاب نوشته شده، و ضميمه اى كه پسر مؤلف نوشته، فاقد حاشيه است.

آغاز خطبه التحفه العلية: الحمد لمن هو مبدء هداية الحكمة البالغة وانوار ربوبيته في العالمين كالشمس البازغة.

آغاز متن التحفة العلية: قوله الحكمة بالكسر العدل والعلم والحلك كذا في القاموس و راست كارى و استواركارى كذا يستفاد من الصراح.

۳. ضميمه الهدية السعيدية (۲۳-۱ ص)

از: عبدالحق بن فضل الحق خيرآبادى (۱۳۱۶ق)

موضوع: حکمت، زبان: عربي

ضميمه اى است در پنج مبحث، كه مؤلف آن را در تکميل كتاب پدرش الهدية السعيدية در پنج مبحث مبحث ششم تا دهم نگاشته است. مؤلف اين كتاب را به نام محمد كلب على خان بهادر تأليف نموده است.

برای دیگر آثار مؤلف (مولوی عبدالحق) ر.ک: معجم المطبوعات العربية في شبه القارة الهندية الباكستانية، ص ۲۷۶-۲۷۸.

آغاز: بسملة. حامد الله رب العالمين ومصلياً على سيد المرسلين وآله وصحبه الطيبين الطاهرين وبعد فهذه عجالة حررتها على سبيل الارتجال.

۴. متعلقة السعيدية (۴۸-۲۴ ص)

از: مولوی سید سلطان حسن بریلوی

موضوع: حکمت، زبان: عربی

مولوی مفتی محمد سعد الله مراد آبادی بر مواردی از کتاب الهدية السعيدية في الحكمة الطبيعية نقد و نقضی نوشته بود. بریلوی این رساله را به نام محمد کلب علی خان بهادر تألیف نموده، و در آن به ردیه های مراد آبادی پاسخ داده است.

آغاز: بسملة. حامد الله رب العالمين ومصلياً على سيد المرسلين وآله وصحبه الطيبين الطاهرين وبعد فهذه عجالة حررتها على سبيل الارتجال.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: حامد حسین فرید آبادی. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد عبد العليم و محمد عبد الاحد. توضیحات: فهرست کتاب در چهار صفحه در اول کتاب؛ تمامی صفحات جدول دار. محل چاپ: هند؛ دهلی. مطبعه: مجتبیایی. تاریخ: جمادی الثانی ۱۳۳۲ ق. تعداد صفحات: ۲۴۴ + ۴۸؛ اندازه: ۱۸*۲۷؛ تعداد سطور: ۲۷. (نسخه ش: ۱۰۹۸).

۱۵۸. المقدمة الباسولية (حاشية شرح ملا جامی) (ج ۱ و ۲)

از: ملا وسیم گل بن صمد گل بن نجیب الله باسولی

موضوع: ادبیات عرب، صرف، زبان: فارسی

حاشیه مفصلی است بر شرح جامی الفوائد الضیائیة فی شرح الکافیة، این حاشیه با عنوان های «قوله-قوله» برگزار شده، و مؤلف آن را در دو جلد قرار داده و برای هر جلد خطبه ای جداگانه انشاء نموده است. او در خطبه جلد اول، نام کتابش را المقدمة الباسولية و در خطبه جلد دوم که از بحث مبنی شروع می شود کاشف شرح ملا نامیده است. ولی هر دو جلد به نام مقدمه باسولیه معروف شده است. مؤلف جلد دوم را چند سال بعد از جلد اول تألیف نموده است.

نام کتاب در صفحه عنوان چنین چاپ شده: نسخه شافیه المسمى بمقدمة الكافية المشهور

به سؤال و جواب باسول.

آغاز جلد اول: بسملة. الحمد لله الذي جعل الانسان متكلمًا بالكلمة والكلام.

نوع خط: نسخ. کاتب: ذکر نشده. به اهتمام: و فرمایش میان محمد صحاف و فرزندش محمد عبدالواحد خان.

توضیحات: مصحح مفتی عبدالرحیم پشاورى شاگرد مولوى محمدایوب محدث پشاورى و اتمام تصحیح در ذی حجه ۱۳۱۶ق که خاتمة الطبع (ص ۳۷۹) نیز به قلم وی می باشد؛ تمامی صفحات جدول دار؛ بعد از خاتمة الطبع عنوان شده که میان محمد صحاف طبع این کتاب را شروع کرده بود ولی قبل از اتمام آن درگذشته و فرزندش عبدالواحد کار او را ادامه داده و کار طبع کتاب از سال ۱۳۰۳ تا ۱۳۱۶ق به درازا کشیده است، و مولی غلام رسول ساکن قریه عادلگره قطعه ای منظوم به فارسی در ۱۵ بیت و یک رباعی در تاریخ فوت وی سروده است؛ تمامی صفحه ها جدول دار؛ توضیح متن در حاشیه بعضی صفحه ها.

محل چاپ: هند؛ دهلی. مطبعه: جلد اول: مطبعه احمدی، تاریخ ۱۳۰۳ق؛ جلد دوم: مطبعه بلالی. تاریخ: ۱۳۰۹ق. تعداد صفحات: ۲۴۴+۳۸۰؛ اندازه: ۵۰/۲۵*۱۶؛ تعداد سطور: ۲۵. (نسخه ش: ۱۰۹۹)

۱۵۹. القول الغالب في حل قول ابن حاجب

از: قاضی غلام حسین بن قاضی محمد اسماعیل مهری

موضوع: ادبیات عرب، صرف، زبان: عربی

رساله مفصلی است در بحث از رفع «أفعل» تفضیل که ابن حاجب در کتاب الکافیة بیان نموده است.

آغاز: بسمله. الحمد لله الموصوف بأفعل التفضیل المرفوع عن سمات النقص والتعطیل.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. به اهتمام: در آخر رساله ماده تاریخ فوت مولوی عبدالحی صاحب از سید عمادالدین صاحب رفاعی بدین عبارت چاپ شده: «توفی المولوی ابوالحسنات عبدالحی ۱۳۰۴ق». توضیحات: ص اول دارای سرلوح و کتیبه؛ تمامی صفحه ها جدول دار. محل چاپ: هند؛ بمبئی. مطبعه: نیر. تاریخ: ۱۳۰۴ق. تعداد صفحات: ۱۶؛ اندازه: ۲۷*۱۸؛ تعداد سطور: ۱۹. (نسخه ش: ۱۰۹۹/۳).

۱۶۰. کلیات صهبائی

از: مولوی امام بخش صهبائی

موضوع: ادبیات، زبان: فارسی

کلیات نظم و نثر امام بخش صهبائی دهلوی (م ۱۲۷۴ق) فرزند محمد بخش تهنائیسری است

که شاگردش دین دیال میرمنشی اجنتی بهوپالی در سال ۱۲۹۳ق، در سه جلد جمع آوری نموده، بدین ترتیب:

- واجب العرض مؤلف (میرمنشی بهوپال) (ص ۱):

آغاز: بنده هیچ میرزهیچ مدان دین دیال میرمنشی اجنتی بهوپال به عرض صدآرایان محفل جوهرشناسی و قدردانی و چمن پیرایان گلشن سخنوری و نکته رانی می رساند.

- فهرست رسایل کلیات (ص ۲)؛

- دیباچه مؤلف (میرمنشی بهوپال) (ص ۲):

آغاز: شیرازه بندی اوراق مشورصحیفه غرای سخن به حمد ناظمی ست که خورشید جهان افروز ایجاد نشاتین.

۱. ریزه جواهرمع فرهنگ به پیروی از سه نثرظهوری، به نظم و نثر (ص ۶)؛

آغاز: بسمله. این لالی مشوربریزه جواهرمشهورسرمایه روشنایی ست.

۲. بیاض شوق پیام (دیباچه ها، تقریظ ها، خاتمه ها و نامه ها)، به نثر و نظم (ص ۵۳)؛

آغاز: بسمله. زنگ زدائی این اوراق حیرت سرانجام چهره نمایی زینت ترتیب بیاض شوق.

۳. رساله نحو فارسی (ص ۲۲۰)؛

آغاز: بسمله. سپاسی که تا ابد یکذره از آن ذخیره اندیشه والاخردان نگرود.

۴. دیوان صهبائی (ص ۲۳۷)؛

آغاز: بسمله. (شعر)

یارب آن کن به جنون دل دیوانه ما که شود بال پری ناله مستانه ما

۵. کافی درعلم قوافی، به نثر؛ (ص ۲۹۹)

آغاز: بسمله. ریشه دوانی حروف درگلشن حمد بهارآرای افلاک و سنبل رسانی سطوردر

چمن زارستایش زبده فرع خوران خاک.

۶. وافی شرح کافی، به نثر، درمعما (ص ۳۹۴)؛

آغاز: بسمله. حمد ناظم کائنات که شخص خاتم رسل را روی قافیه وجود گردانیده.

۷. گنجینه رموز، درمعما (ص ۳۹۶)؛

آغاز: (شعر)

به نام آن که برعلمش هویدا است اگرچه رازدل مشکل معماست

۸. جواهرمنظوم، درمعما (ص ۵۲۷)؛

آغاز: بسمله. نظم رباعیات معما از صهبائی هیچمدان مشتمل برنود ونه نام خالق انس و جان. شروع در بسم الله، (شعر)

از درّ عدن به است نظم گهرم   وز لولو ترخوش است سلكِ دررم
نظم از نام حقّ معما دارد   تسبیح شمار ذکر اشعار ترم

۹. قطعه معمایی در بیرون کشیدن نام الله از نام علی (ص ۵۵۷)؛

آغاز: بسمله. (شعر)

منم نصیری آن هادی سبل که بود   ز جیب شاهد کتعان قدس چهره گشا
۱۰. مخزن الاسرار، در معما (ص ۵۶۱)؛

آغاز: بسمله. (شعر)

خامه سخن تا به میان آورد   نام تو اول به زبان آورد
۱۱. رساله نادره، در معما (ص ۶۱۵)؛

آغاز: بسمله. (شعر)

الهی سر نام ها نام توست   نعیم دو عالم ز انعام توست

۱۲. نتایج الافکار، نثر پاره‌هایی است (ص ۶۳۰)؛

آغاز: بسمله. خام طبعی‌های خیالات هرزه صهبائی حیرت سرانجام‌گاهی برین داشت.

۱۳. غوامض سخن تألیف منشی دین دیال، در افاداتی که در محضر کسب کرده بود، در موضوع لغات و محاورات (ص ۶۷۴)؛

آغاز: بسمله. هر چند دل دیوانه در شمار محمدت ایزد یگانه چون دانه تسبیح دور تسلسل جاودانه دارد.

۱۴. اعلاء الحق در پاسخ احقاق سراج‌الدین علی خان آرزو (ص ۷۵۷)؛

آغاز: بسمله. هر چه از زبان قلم بر می آید انفعال ناشایستگی‌هایش بر روی صفحه سراپا يك قطره عرق می‌گرداند.

۱۵. تقریظ‌هایی که بر کلیات صهبائی نوشته شده است (ص ۷۷۱) از این افراد:

- سید محمد صدیق حسن خان بهادر امیر کبیر ریاست بهوپال (۷۷۱)

- سید نور حسن صاحب فرزند محمد صدیق حسن خان؛

- سید علی حسن خان صاحب فرزند دیگر وی؛

- ممتاز الدوله میر محمد عبدالحی خان داماد وی؛

- حافظ خان محمد خان؛
  - حکیم محمد احسن؛
  - منشی گنج منوهر لال متخلص به نوش بخشی؛
  - شیخ محمد عباس رفعت بن شیخ احمد عرب صاحب *نحلة الیمن* مهتم دفتر تاریخ ریاست بهوپال؛
  - سید غلام مصطفی اله آبادی؛
  - مولوی اعظم حسین خیرآبادی؛
  - منشی محمد جعفر زمهری؛
  - فدای علی فارغ؛
  - منشی مولوی محمد امجد از احفاد خان بهادر قنوجی گوپاموی؛
  - منشی موتی لال میرمنشی رزیدنشی گوالیار؛
  - خواجه محمد بشیر مودودی لکهنوی؛
  - سید محمد امجد علی اشهری؛
  - خاتمة الطبع از محمد عبدالعلی مدراسی؛
  - صحت نامه کلیات صهبائی (ص ۸۱۶-۸۱۵).
- نسخه حاضر کتاب ها و رسایل یاد شده را شامل است.
- در کتاب (کتاب شناسی آثار فارسی چاپ شده در شبه قاره، هند، پاکستان، بنگلادش، از ۱۱۶۰-۱۳۸۶ ش / ۱۱۹۵-۱۴۲۸ ق / ۱۷۸۱-۲۰۰۷ م)، ج ۴، عارف نوشاهی، تهران، مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۹۱ ش، شامل چهار جلد، ۳۰۱۵ صفحه، که در آن ۱۰۵۸۹ عنوان کتاب و رساله با ۲۰۶۲۸ نسخه چاپی، معرفی شده است. (ج ۳ ص ۱۹۴۲ رقم ۸۲۳۳، کلیات صهبائی راسه جلد معرفی نموده ولی در ذیل آن فقط يك نسخه معرفی نموده که مشخصات آن مانند نسخه حاضر است. که نسخه حاضر جلد اول آن می باشد و دو جلد دیگر طبق گزارش آقای نوشاهی - شامل این مطالب هستند:
- جلد دوم، شامل:
۱۶. شرح هایی بر سه نثر ظهوری و مینا بازار ظهوری و پنج رقعہ ارادت خان و شبینم و شاداب ظهیرای تفرشی؛
- جلد سوم، شامل:

۱۷. شرح حسن و عشق نعمت خان عالی؛

۱۸. شرح معمای نصیرا؛

۱۹. شرح معمای جامی؛

۲۰. حل مقامات عبدالواسع هانسوی؛

۲۱. قول فیصل در پاسخ تنبیه الغافلین آرزو؛

۲۲. صرف و نحو اردو؛

۲۳. ترجمه حدایق البلاغه شمس الدین فقیر به اردو؛

۲۴. مخمس غزل قدسی.

بسمله. شیرازه‌بندی اوراق منشور صحیفه غرای سخن به حمد ناظمی است که خورشید جهان افروز.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. به اهتمام: محمد عبدالرحمن خان صاحب. توضیحات: صفحه اول دارای سرلوح و کتیبه؛ توضیح عبارت‌ها در حاشیه بعضی صفحه‌ها؛ تقاریظ و خاتمه الطبع در صفحه‌های آخر؛ دو صفحه صحت‌نامه کلیات صهبائی در دو صفحه در آخر نسخه؛ رجستری شده در تاریخ ۱۸۴۷م، مهر و دست‌خط مالک مطبعه نظامی عبدالرحمن بن حاجی محمد روشن خان حنفی در آخر نسخه چاپ شده است. محل چاپ: هند؛ شهر: لکهنو. مطبعه: نظامی. تاریخ: ۱۲۹۵ق. تعداد صفحات: ۲+۸۱۶؛ اندازه: ۱۸*۲۷؛ تعداد سطور: ۲۱. (نسخه ش: ۱۱۰۰).

۱۶۱. سلسله عالیه

از: فیض احمد بن دلدار احمد بن امداد حسین بن عنایت حسین

موضوع: تاریخ، رجال، انساب، زبان: فارسی

حکیم سید عنایت حسین بن فتح‌الله بن مولوی محمد نصرالله مارهروی که از سادات بوده رساله‌ای با نام سلسله عالیه نگاشته و در آن نسب سیادت خود و اجدادش و خاندانش را که به سادات قریشی گنوه معروف و ساکن قصبه مارهره در هند هستند، شرح داده است.

مؤلف رساله حاضر که نبیره وی می‌باشد. در این رساله متن سلسله عالیه را با عنوان «قوله» آورده و سپس تکمله و توضیح خود را در سادات این خاندان پس از مؤلف و دیگر مطالب، ذیل عنوان «اقول» بیان نموده است.

دیباچه از فیض احمد (ص ۲-۳)

آغاز کتاب فیض احمد: بسمله. (شعر)

ثناها خداوند افلاک را

فروزنده اخترخاک را

ستایش نمایم به یزدان پاک

درخشان نماینده تیره خاک

... اما بعد می گوید بنده آثم فیض احمد غفرالله له بن حکیم دلدار احمد.

آغاز سلسله عالیه (تألیف حکیم عنایت حسین): بسمله. الحمد لله رب العالمین الذي خلق الانسان في احسن تقویم... اما بعد بر ماهران نسب و انساب و حقایق جویان انفس و آفاق جلوه پیرا باد... بناءً علیه این آواره دشت سخنوری عنایت حسین بن فتح الله بن مولوی محمد نصرالله مارهروی خواست که برخی از سوانحه حال فریق گنپوهان بر صفحه بیان جلوه گر سازد. نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: فیض هاشمی. توضیحات: تمامی صفحات جدول دار. محل چاپ: هند؛ میرتهه. مطبعه: هاشمی. تاریخ: ۱۳۰۶ق. تعداد صفحات: ۱۹۴؛ اندازه: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۳. (نسخه ش: ۱۱۰۱)

۱۶۲. کشف الحجب والاستار عن اسماء الکتب والاسفار

از: سید اعجاز حسین بن سید محمد قلی النیسابوری الکتوری الشیعی

موضوع: کتاب شناسی، زبان: عربی

کتاب معروفی است در کتاب شناسی، که مؤلف در آن آثار شیعه امامیه را معرفی نموده است. وی ساکن شهر لکهنو در هند بوده، لذا گزارش این کتاب از آثار دانشمندان امامیه هند، اهمیت زیاد دارد. ثقة الاسلام تبریزی در مرآت الکتب و شیخ آقابزرگ در الذریعه الی تصانیف الشیعه از این کتاب در موارد متعدد نقل نموده اند. ثقة الاسلام هنگام نقل از این کتاب، اشتباهات و لغزش های مؤلف را نیز یادآوری نموده، که در تصحیح این کتاب باید مورد توجه قرار گیرد.

در این چاپ، این کتاب را محمد هدایت حسین بن علامه شمس العلماء ولایت حسین، مدرس السنه الشرقیه در پریسیدنسی کالج کلکته، تصحیح نموده و به اهتمام اراکین ایشیاتک سوسایتی در کلکته در سال ۱۳۳۰ق به چاپ رسیده است.

این کتاب از روی همین چاپ در رقم از سوی کتابخانه آیت الله مرعشی (چاپ دوم، ۱۴۰۹ق)

به صورت افست، منتشر شده است.

کتاب حاضر شامل بخش های زیر است:

- مقدمه مصحح (۵ ص)؛

شامل معرفی کتاب و نسخه‌های آن و شرح حال کوتاهی از مؤلف؛
آغاز دیباچه: بسمله. الحمد لله الولي المنعم والصلوة والسلام علی رسوله خیر الانام.
- متن کشف الکتب والاستار (ص ۱-۶۰۷)؛
آغاز کتاب: بسمله. الحمد لله منزل الکتب والاسفار وکاشف الحجب والاستار.
- نمایه رجال واماکن (ص ۱۱۸)؛
شامل: فهرست اسماء الرجال والاماکن پایان نسخه با ذکر کاربرد آن در صفحه‌های کتاب
(ص ۱-۱۱۸).

نوع چاپ: سربی. به اهتمام: به امر اراکین ایشیانتک سوسایتی. توضیحات: صفحه‌های
آغازین و پایانی کتاب اسیدی، فرسوده و از شیرازه جداگشته و نیاز به مرمت دارد. محل چاپ:
هند؛ کلکته. مطبعه: بیتس مشن پریس. تاریخ: ۱۳۳۰ ق. تعداد صفحات: ۱۱۸+۶۰۷+۵؛
اندازه: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۱. (نسخه ش: ۱۱۰۲)

۱۶۳. ناصر العترة الظاهرة

از: حاج سید ابوالقاسم بن نقی منسوباً الی سید حسین رضوی قمی
موضوع: حدیث شیعه، زبان: فارسی

مؤلف در این اثر احادیث فضایل اهل بیت علیهم‌السلام را از چهار کتاب حدیثی اهل سنت
(مشکوٰة، ترمذی، مسلم و بخاری) استخراج و در این کتاب درج نموده است. او از این چهار
کتاب تعبیر به صحاح اربعه اهل سنت نموده است.

او کتابش را در یک مقدمه و چند باب بدون شماره برای باب‌ها تنظیم و به نام نواب
ناصر علی خان مصدر نموده است. عنوان چند باب آن چنین است:

مقدمه: در اسامی اهل بیت علیهم‌السلام ۱. باب الصلوة بر نبی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و آل او ۲. باب ائمه دوازده‌اند ۳.
باب النص بر امامت ائمه اثنی عشر ۴. باب عصمت و طهارت ۵. باب افضلیت اهل بیت
طهارت و عصمت ۶. باب وجوب محبت اهل بیت علیهم‌السلام ۷. باب محارب آل محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم ۸. باب
امامة علی بحدیث خم غدیر ۹. باب امامة علی بلفظ وهو ولی کل مومن ۱۰. باب النص بر
امامت علی لا یؤدی عنی.

و در بقیه باب‌ها هم احادیثی را در فضایل علی علیه‌السلام و فاطمه زهرا علیها‌السلام و دیگر امامان
دوازده‌گانه، از مصادر اهل سنت نقل نموده است.

مؤلف در آخرین کتاب (ص ۱۵۵-۱۶۲) رساله جاحظ را در اثبات امامت امیرالمؤمنین علیه السلام که اربلی در کشف الغمه نقل نموده، از همان کتاب نقل و ترجمه نموده است. او در آخرین کتاب، شجره سیادت خود را چنین ذکر نموده:

سید ابوالقاسم بن سید حسین بن سید نقی بن سید حسین بن سید علی بن سید ابی الحسن - زاد فی سلسله بن سید احمد بن العلامه الفهامة الحاج محمد بن السید حسین القمی بن السید محمد بن السید احمد بن السید منہاج بن السید جلال ابن السید علی و فی سلسله بن السید حسن بن السید قاسم فقط بن السید حبیب الله و فی سلسله بعد السید حبیب الله السید احمد ابن موسی و زاد فی سلسله اخرى السید حبیب الله ابن السید عبد الله ابن السید مهدی ثم اتفقت السلسله انه ابن السید الموسی المبرقع.

مؤلف این کتاب را در روز جمعه، جمادی الاولی ۱۲۹۵ ق در لاهور به پایان رسانده است. آغاز: بسمله. اللهم یا من تحیرت حبوب القلوب عن ادراك کیفیتک فلا یدور حول اللہیتک. نوع خط: نسخ نستعلیق. کاتب: منشی قاسم علی. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: فیروزالدین. توضیحات: قطعه تاریخ از میرزا محمد اکبر خان سیستانی متخلص به خاور و از میرزا محمد شریف کابلی (ص ۱۶۷)؛ فهرست مندرجات کتاب (ص ۱۶۸). محل چاپ: پاکستان؛ لاهور. مطبعه: قادری پریس. تاریخ: ۳ ربیع الاول ۱۲۹۶ ق. تعداد صفحات: ۱۷۰؛ اندازه: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۱۹. (نسخه ش: ۱۱۰۳)

۱۶۴. بهار باران شرح گلستان

از مولوی غیاث الدین رامپوری مصنف غیاث اللغات

موضوع: ادبیات فارسی، زبان: فارسی

شرح مفصلی است بر گلستان سعدی. این شرح با عنوان های «قوله قوله» برگزار شده و در سال ۱۲۵۹ ق تألیف آن به پایان رسیده است. در آن چند ماده تاریخ در تألیف کتاب از منشی هیرالال آمده است.

آغاز: بسمله. گلچینی گلستان حمد سبحان نه یارای بیان انسان سراپا نسیان و ثمرافشانی محامد بستان محامد رحمن نه اندازه دست و زبان آدم ضعیف البیان.

نوع خط: نسخ نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: حسب ارشاد

مولوی عظیم‌الدین صاحب فرزند غیاث‌الدین رامپوری؛ به تحریک و عنایت مولوی عبداللہ صاحب رجسٹرار رامپور.

توضیحات: نسخه حاضر چاپ دوم این کتاب است و چاپ نخست آن به تاریخ جنوری ۱۸۹۱ به طبع درآمدہ است؛ خاتمة الطبع به اردوبہ قلم محمد حسین صاحب مصحح سابق مطبع اودہ اخبار (ص ۴۴۲)؛ فہرست کتاب‌های منتشرہ در موضوع ادبیات فارسی و تصوف در پشت صفحہ عنوان و دو صفحہ آخر نسخه آمدہ است؛ تمامی صفحات جدول دار؛ صفحات زوج رکابہ دار.

محل چاپ: ہند؛ لکھنؤ. مطبعہ: نولکشور. تاریخ: جولای ۱۸۹۷ م. تعداد صفحات: ۴۴۲+۴؛ اندازہ: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۵. (نسخہ ش: ۱۱۰۴)

۱۶۵. عین الافادۃ فی کشف الاضافۃ

از: مولوی سید محمد عبداللہ بلگرامی

موضوع: ادبیات عرب، نحو، زبان: عربی

بحث مفصلی است در بارہ اضافہ لفظی و معنوی در علم نحو نگاشته است. این رسالہ را مؤلف در شرح عبارت «اعلم ان الاضافۃ علی قسمین اما معنویہ فہی ان یکون المضاف غیر صفۃ مضاف» از کتاب کافیہ ابن حاجب نگاشته است.

آغاز: بسملہ. حمد لمن ہو مضاف الیہ دائماً ہو مجرور لدیہ وصلوۃ علی من ہو منصوب لفعل الهدایۃ و مرفوع اعلام شفاعتہ یوم القیامۃ.

نوع خط: نسخ و نستعلیق. کاتب: ذکر نشدہ. تاریخ کتابت: ذکر نشدہ. بہ اہتمام: سید محمد عبداللہ بلگرامی.

توضیحات: فہرست کتاب‌های منتشرہ در موضوع ادبیات و اخلاق و تصوف در دو صفحہ آخر نسخه آمدہ است؛ قطعہ تاریخی بہ نظم و فارسی از مولوی محمد ہادی در ہشت در تاریخ طبع کتاب؛ تمامی صفحات جدول دار؛ موارد دشوار متن در حاشیہ‌ها با شمارہ‌های شاخص شرح و توضیح دادہ شدہ است.

محل چاپ: ہند؛ کانپور. مطبعہ: منشی نول کشور. تاریخ: ۱۸۷۷ م مطابق با ۱۲۷۰ ق. تعداد صفحات: ۱۰۴-۱۲۰؛ اندازہ: ۱۷*۲۵؛ تعداد سطور: ۱۱. (نسخہ ش: ۳/۱۱۰۵).

۱۶۶. مجموعہ

۱. کافیه ابن حاجب (متن ص ۱-۱۲۰)

از ابن حاجب

موضوع: ادبیات عرب نحو، زبان: عربی

آغاز: بسمله. الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد وهي اسم وفعل وحرف.

۲. شرح فارسی کافیه ابن حاجب (حاشیه ص ۱-۱۲۰)

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات عرب، نحو، زبان: فارسی

منتخبی است از شروح مختلف فارسی کتاب کافیه ابن حاجب. این منتخب اغلب از شروح فارسی این کتاب گزینش شده و با عبارات‌های «قوله-قوله» و با شماره‌های شاخص در حاشیه درونی و بیرونی کافیه تحریر شده است. گویا این انتخاب و گزینش توسط محمد عبدالاحد صورت گرفته است.

آغاز: بسمله. نحمده ونصلی علی رسوله الکریم، قوله الكلمة الخ اگر گفته شود که سزاوار بود که شروع می کرد مصنف کتاب خود را بعد تسمیه بحمد الله سبحانه.

۳. مؤنثات سماعیه کمال پاشا (ص ۱۱۹)

از ابن کمال پاشا

موضوع: ادبیات عرب، زبان: عربی

رساله کوتاهی است در تحقیق مؤنثات سماعیه در لسان عربی.

آغاز: بسمله. هذه رسالة في تحقيق المؤنثات السماعية لابن كمال پاشا رحمته الله قال المظهر مصنف

شرح المفصل معرفة المؤنثات السماعية متعسر على الاكثرون نذكرها ههنا.

۴. مؤنثات سماعیه ابن حاجب (ص ۱۲۰)

از ابن حاجب

موضوع: ادبیات عرب، زبان: عربی

منظومه کوتاهی است در ۲۳ بیت، که ابن حاجب در آن مؤنثات سماعیه را در زبان عربی

جمع آوری نموده است.

آغاز: بسمله. (شعر)

بمسائل فاحت كغصن البان	نفسی الفداء لسائل وافانی
هي يافتی في عرفهم ضربان	اسماء تأنیث بغير علامة

نوع خط: نسخ و نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد عبدالاحد. توضیحات: شرح لغات و اصطلاحات با شماره‌های شاخص در حاشیه تمامی صفحه‌ها به زبان فارسی. محل چاپ: هند؛ دهلی. مطبعه: مجتبیایی. تاریخ: ۱۳۲۶ ق مطابق با ۱۹۰۸ م. تعداد صفحات: ۱۲۰؛ اندازه: ۱۷*۲۵؛ تعداد سطور: ۸. (نسخه ش: ۴/۱۱۰۵).

۱۶۷. خسرو و شیرین

از: حکیم نظامی گنجوی

موضوع: ادبیات فارسی، منظومه‌ها، زبان: فارسی

منظومه مشهوری است در بیان عشق خسرو و شیرین که یکی از منظومه‌های پنج‌گانه نظامی است که به خمسه نظامی معروف است.

آغاز: (شعر)

خداوندا در توفیق بگشای   نظامی راه تحقیق بنمای

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده.

توضیحات: تمامی صفحات جدول دار و چهارستونی؛ صفحات زوج رکاب‌دار؛ قطعه‌ای منظوم در تاریخ طبع کتاب به فارسی؛ در پشت صفحه اول این نسخه انتهای مخزن الاسرار نظامی است، که منظومه اول خمسه نظامی می‌باشد.

محل چاپ: کشور: ذکر نشده؛ شهر: ذکر نشده. مطبعه: داود میان. تاریخ: ۱۲۷۲ ق. تعداد صفحات: ۱۲۲؛ اندازه: ۱۷*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۷. (نسخه ش: ۱۱۰۷).

۱۶۸. مجموعه

مجموعه‌ای شامل چند رساله در آداب و اخلاق و عرفان، بدین ترتیب:

۱. صد پند سودمند لقمان حکیم (ص ۱-۱۲)

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی، اخلاق، زبان: فارسی

آغاز: بسمله. صد پند سودمند لقمان حکیم برای تربیت فرزند پرورده ناز و نعیم اول آن که ای جان پدر خدای را عزوجل بشناس.

۲. رساله خواجه عبدالله انصاری (ص ۱۳-۲۶)

از: خواجه عبدالله انصاری

موضوع: ادبیات فارسی، عرفان، زبان: فارسی

گزیده‌ای از مناجات خواجه عبدالله انصاری است.

آغاز: بسمله. بسمك القدوس قدسني مني الهي اين چه فضيلت است که با دوستان خود کرده‌ای که هرکه تو را شناخت ایشان را یافت و هرکه ایشان را شناخت تو را یافت.

۳. تحفة الملوك (ص ۲۷-۴۰)

از: ناشناخته

موضوع: حکمت عملی، اخلاق، زبان: فارسی

همان کتاب ش (۳/۱۴۷)، ولی نسخه حاضر چاپ دیگری است.

آغاز: بسمله. حمدله... اما بعد بدان که این رساله‌ای است مشتمل بر آن که حکما از کتب قدما اختیار کردند.

۴. منهاج العارفين (ص ۴۱-۵۵)

از: میرسید علی همدانی

موضوع: ادبیات فارسی، عرفان، زبان: فارسی

رساله کوتاهی مشتمل بر پندها و نصایحی، که از کلام اهل معرفت جمع آوری شده است.

آغاز: بسمله. حمد بی حدّ و ثنای بی عد مرآفیدگاری را که سینه عارفان مخزن اسرار خود ساخته... بدان ای عزیز زهار به غیر حقّ اعماد نکمی تا پشیمان نشوی.

۵. سعادت نامه (ص ۵۵-۶۲)

از: رابط

موضوع: حکمت نظری، اخلاق، منظومه‌ها، زبان: فارسی

منظومه است قریب به نود بیت، مشتمل بر نصایح و بیان هفتاد و سه افعال ذمیمه که ناظم آن‌ها را از روی احادیث صحیح و کتب فقه، به نظم کشیده است.

شاعر در آغاز منظومه از خود با نام «رابط» یاد کرده، و گوید: (شعر)

یا الهی رابط شیرین کلام می کند نظم این در معجز نظام

رابط منظومه اش را در ۱۲۵۸ق، به پایان رسانده است.

آغاز: بسمله. (شعر)

می سرایم نغمه حمد خدا آن که مرسل ساخت خیر الانبیاء

وه چه هادی قاسم خلد وسقر

وه چه مرسل هادی جن وبشر

۶. مناجات فرخ آبادی (ص ۶۲-۶۴)

از: مولوی محمد جمیل الدین فرخ آبادی

موضوع: حکمت نظری، اخلاق، منظومه‌ها، زبان: فارسی

مناجات منظومی است در بیست و دو بیت، مشتمل مناجات بر باری تعالی و توسل بر

حضرت پیامبر ﷺ و خلفاء و صحابه آن حضرت.

آغاز: بسمله. (شعر)

الهی به فضل و کمال محمد ﷺ

الهی به حسن و جمال محمد ﷺ

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده.

توضیحات: مطالب و واژه‌های دشوار متن در حاشیه با شماره شاخص توضیح و شرح شده است؛

تمامی صفحات جدول دار؛ شرح لغات و اصطلاحات با شماره‌های شاخص در حاشیه بسیاری

صفحه‌ها به زبان فارسی؛ خاتمه الطبع به فارسی در آخر مجموعه در نصف صفحه آمده است.

محل چاپ: هند؛ کانپور. مطبوعه: منشی نول کشور. تاریخ: ۱۸۵۴م. تعداد صفحات: ۶۴؛

اندازه: ۱۳*۲۱؛ تعداد سطور: ۹ و ۱۳. (نسخه ش: ۱/۱۱۰۸).

۱۶۹. دوحه الصنایع

از: امام الدین امامی بن شیخ ابوالمکارم نعمانی البیدوبوی

موضوع: ادبیات فارسی، فنون ادبی، زبان: فارسی

اثری است در بیان صنایع ادبی و شعری، مشتمل بر چند شعبه با این عنوان‌ها:

شعبه اول: درسی و یک ثمره به تعداد حروف الفبا، و برای هر حرف یک قطعه، که ناظم در

هر قطعه‌ای یکی از حروف الفبا را حذف نموده است.

شعبه دوم: در صنایع علم بدیع، شامل شصت و یک ثمره.

شعبه سوم: در صنعت لغز و معما و غیره، شامل چهل و هشت ثمره.

مؤلف در اشعارش امامی تخلص می‌کند و این اثر را در سال ۱۰۸۴ق در عهد اورنگ زیب

عالمگیر، در شهر اله آباد، تألیف نموده است.

در چاپ حاضر مولوی سید محمد علی ملیح آبادی عضو انجمن ترقی علوم در حیدرآباد دکن

آن را تصحیح کرده و در آخر آن ۲۵ تعلیقه با عنوان ضمیمه دوحه الصنایع از ص ۸۲-۸۷ به

اردو آورده است.

آغاز: بسمله. الحمد لله الواحد الاحد الملك الصمد مالك الملوك الكرام حاكم ملك دار السلام عالم اسرار هر کدام.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. توضیحات: تمامی صفحات جدول دار. محل چاپ: هند؛ حیدرآباد دکن. مطبعه: انوار الاسلام. تاریخ: ۱۳۲۴ ق. تعداد صفحات: ۸۷؛ اندازه: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۱۶. (نسخه ش: ۲/۱۱۰۸).

۱۷۰. بدایع الانشاء یا انشای یوسفی

از یوسف بن محمد یوسفی هروی (م ۹۵۰ ق)

موضوع: ادبیات فارسی، منشآت، زبان: فارسی

رساله‌ای که مؤلف در آن منشآت خود را برای یاد دادن آداب نامه‌نگاری به فرزندش حسین جمع‌آوری نموده است. نام کتاب در فهرس و کتاب‌شناسی‌ها بدایع الانشاء ذکر شده ولی در صفحه عنوان نسخه حاضر بدایع الانشاء چاپ شده است. (مشترک پاکستان، ج ۵، ص ۳۰-۳۸).

آغاز: بسمله. زینت عنوان هر نامه نامی و زیور دیباچه هر صحیفه گرامی حمد مبدعی است.

نوع خط: نستعلیق و نسخ. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: به فرمایش شیخ غلام‌علی.

توضیحات: تمامی صفحات جدول دار؛ صفحات زوج رکابه‌دار؛ بعد از اتمام کتاب این بیت: (شعر)

رواج نامه برنام نظام است چو سرمه جا به چشم اندر دهیدش

به صورت مرقع به خط رنگین لال تحریر شده است.

محل چاپ: هند؛ دهلی. مطبعه: هندوپریس پیاری لعل. تاریخ: ذکر نشده. تعداد صفحات:

۱۳۲؛ اندازه: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۱۶. (نسخه ش: ۴/۱۱۰۸).

۱۷۱. مثنوی ناصرعلی (نقاش و صورت)

از شیخ ناصرعلی سرهندی

موضوع: ادبیات فارسی، زبان: فارسی

مثنوی عرفانی است در حدود هزار و چهارصد بیت. در برخی مصادر نام این منظومه نقاش

و صورت ذکر شده است.

آغاز: بسمله. (شعر)

الهی ذره دردی به جان ریز   شرورپنبه زار استخوان ریز
 نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد لطف علی خان
 به اعانت سید عبدالرشید خان بهادر فرزند نواب آصف نواز الملک بهادر معتمد صرف خاص
 پیشی خداوندی اعلی حضرت سرکار نظام دکن.
 توضیحات: نسخه در عهد نظام الملک آصفجاه حضور پرنور علی خان پادشاه دکن به
 اختتام رسیده است؛ شرح لغات و اصطلاحات با شماره‌های شاخص در حاشیه برخی
 صفحه‌ها به زبان فارسی.

محل چاپ: هند؛ حیدرآباد دکن. مطبعه: سهیل دکن. تاریخ: جمعه ۴ شوال ۱۳۱۲ق. تعداد
 صفحات: ۹۶؛ اندازه: ۲۵*۱۶؛ تعداد سطور: ۱۶. (نسخه ش: ۵/۱۱۰۸).

۱۷۲. حلّ المشكلات في شرح المعیّات

از: سید احمد رضا حسن بهاری بن راحت حسین (م ۱۲۸۳ق)

موضوع: ادبیات فارسی، معما، زبان: فارسی

سید راحت حسین بن سید شاه غلام حسن در مقدمه‌ای که بر این رساله نوشته، عنوان
 نموده که مؤلف این رساله سید مظهر احسن عرف احمد رضا چهارمین فرزند وی بوده و در
 هنگام تألیف این رساله در نوزده سالگی در سال ۱۲۸۳ق دارفانی را وداع گفته است. لذا وی
 این رساله را که تنها یادگار علمی فرزندش بوده تنظیم و با مقدمه‌ای منتشر نموده است. راحت
 حسین سه فرزند دیگر خود را به نام‌های: سید مظهر حق عرف حسن رضا؛ سید نادر رضا
 معروف علی رضا؛ سید ظهور الحسن مشهور به محمد رضا، یاد نموده و عنوان کرده که متوطن
 موضع بیت‌و متعلق ضلع بهار می باشد.

او هم چنین در مقدمه عنوان می کند که مؤلف این رساله فرزندش بنا داشته در این رساله
 معماهای حدائق بلاغت و رساله کبیر و متوسط و صغیر عبدالرحمن جامی و معمیات ابو مسلم
 نگاری و حل مطرز ملا شرف الدین یزدی و تذکرة الشعراى محمد طاهر نصرآبادی متخلص به
 خیالی و معماهای ملا اهللی شیرازی و ملا میر حسین معمایی و ملا علی شغال و ملا بدخشی و
 سیفی بخاری و بحر الافکار را حل نماید ولی در این چند بخش آمده بدین ترتیب:

- دیباچه: از سید راحت حسین بن حضرت سید شاه غلام حسن (ص ۱-۶)؛

- حل معمیات حدائق البلاغت شمس الدین فقیر دهلوی (ص ۶-۲۵)؛

- شرح معنیات مولانا جامی (ص ۲۵-۳۴).

آغاز: بسمله. زبان به تحصیل ثنای سخن آفرینی که معمای کن فکان به اسم فخر موجودات گشاده کسی چه گشاید.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد عبدالرحمن بن محمد روشن خان.

توضیحات: تمامی صفحات جدول دار؛ مهر و امضای ناشر کتاب محمد عبدالرحمن بن حاجی محمد روشن خان حنفی - در آخرین نسخه چاپ شده است؛ به موجب قانون ۱۸۴۷ میلادی رجستری شده است؛ تمامی صفحات جدول دار؛ غلط نامه در پایان نسخه در دو صفحه.

محل چاپ: هند؛ کانپور. مطبعه: نظامی. تاریخ: ذی حجه ۱۲۸۴ ق. تعداد صفحات: ۳۶؛ اندازه: ۲۵*۱۶/۵؛ تعداد سطور: ۲۵. (نسخه ش: ۱۱۱۰).

۱۷۳. کلیات عراقی

از: فخرالدین ابراهیم عراقی همدانی (م ۶۸۸ ق)

موضوع: ادبیات فارسی، دیوانها، زبان: فارسی
کلیات اشعار شاعر است، بدین ترتیب:

قصائد (ص ۲-۶۰)؛ غزلیات (ص ۶۰-۱۶۷)؛ رباعیات (ص ۱۶۷-۱۸۴)؛ مثنوی و قطعات (ص ۱۸۵-۲۲۴).

آغاز: بسمله. (شعر)

ای جمالت عرش عزت جاودان انداخته گوی در میدان وحدت کامران انداخته

نوع خط: نستعلیق. کاتب: محمد فاضل. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: حسب

فرمایش شیخ الهی بخش محمد جلال الدین تاجران کتب کشمیری بازار لاهور.

توضیحات: به تصحیح مولوی کرم الهی قادری سلحلولی، ساکن لاهور محله تکیه سادھوان

گوچه گندی گلی؛ صفحه اول دارای سرلوحه و کتیبه؛ تمامی صفحه‌ها جدول دار و دستونی؛

فهرست منشورات مطبعه در پشت صفحه عنوان و دو صفحه پایان نسخه آمده است؛ نام

محمد حسین نقاش از عادل‌گره در بین نقش‌های صفحه عنوان دیده می‌شود.

محل چاپ: پاکستان؛ لاهور. مطبعه: اسلامیة سئیم پریس. تاریخ: ذکر نشده. تعداد

صفحات: ۲۲۴+۴؛ اندازه: ۲۵*۱۶؛ تعداد سطور: ۲۵. (نسخه ش: ۱۱۱۱).

۱۷۴. تاریخ کنج پوره

از: نیاز

موضوع: تاریخ، زبان: فارسی

تاریخ آبادی کنج پوره واقع در ضلع کرنال (پنجاب هند) که در سال ۱۱۳۶ ق به دست نجابت خان تاسیس گردید.

اصل کتاب فارسی است و مؤلف آن نیاز می باشد. و در چاپ حاضر محمد باقر نیاز آن را تصحیح نموده و تعلیقات و مقدمه ای به انگلیسی بر آن اضافه نموده است.

نسخه ای که کتاب از روی آن تصحیح شده منحصر بوده و از آغاز و انجام افتادگی داشته، و به همین دلیل، مشخصات دقیق مؤلف، معلوم نشده است.

آغاز: [ص ۱] فصل اول مشتمل بر تشریف آوری خان صاحب نجابت خان از ولایت و آباد نمودن کنج پوره.

نوع چاپ: سربی.

توضیحات: نمایه کتاب در پایان نسخه تحت عنوان اشاریه در (ص ۱۱۹-۱۲۰)؛ غلط نامه در پایان نسخه (ص ۱-۴)؛ دیباچه در پایان نسخه از محمد باقر به زبان انگلیسی (ص ۱-۱۱).

محل چاپ: پاکستان؛ لاهور. مطبعه: اداره تحقیقات پاکستان دانشگاه پنجاب لاهور (انتشارات اداره تحقیقات پاکستان شماره ۳۰). تاریخ: اکتوبر ۱۹۷۳ م. تعداد صفحات: ۱۲۰+۴+۱۱؛ اندازه: ۱۶*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۸. (نسخه ش: ۱۱۱۳).

۱۷۵. شرح یوسف و زلیخای مشهور به شرح محمدیه

از: محمد بن غلام محمد گلوهی

موضوع: ادبیات فارسی، عرفان، زبان: فارسی

شرح معروفی است بر منظومه یوسف و زلیخای جامی. مؤلف از شارحین معروف متون فارسی در هند است و شرحی بر بوستان سعدی و شرحی بر سکندرنامه نامی نیز نوشته، که تمامی شروح وی به نام شرح محمدیه معروف است. شرح حاضر نیز که شرح یوسف و زلیخاست به شرح محمدیه معروف است. این شرح به صورت قوله قوله برگزار شده و مؤلف از عارفان سلسله چشتیه بوده است. در آخرین نسخه (ص ۱۷۴) قطعه ای منظوم به فارسی از فقیر الله تاجر متخلص به فقیر در ۲۱ بیت در نعت رسول الله ﷺ چاپ شده است.

آغاز: بسمله. حمدله... اما بعد می گوید احقر عبادالله العلام الصمد محمد بن غلام محمد.
نوع خط: نستعلیق. کاتب: نیاز رقم نورالدین. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: منشی
قادر بخش؛ به فرمایش چراغ الدین تاجر کتب لاهور بازار کشمیری. توضیحات: به تصحیح
مولوی کریم بخش صاحب ساکن لاهور کتب فروش بازار کشمیری؛ تمامی صفحات جدول دار.
محل چاپ: پاکستان؛ لاهور. مطبعه: قادری. تاریخ: ۱۲۹۸ ق. تعداد صفحات: ۱۷۶؛ اندازه:
۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۵. (نسخه ش: ۲/۱۱۱۴).

۱۷۶. شرح سکندرنامه نظامی گنجوی

از: محمد نصیر بن سلطان سفیانی
موضوع: ادبیات فارسی، منظومه‌ها، زبان: فارسی
شرح مفصلی است به تشریح منظومه سکندرنامه نظامی گنجوی. در این شرح قطعات
سکندرنامه با علامت «م» و شرح آن با علامت «شرح» آمده است.
آغاز: بسمله. حمد و سپاس متوافره و ثناء و تحیت متکثره مرخالتی را که ظلمت کده حروف اشباح.
نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. محل چاپ: کانپور. مطبعه:
منشی نول کشور. تاریخ: چاپ دوم: ماه می ۱۸۷۴ م. تعداد صفحات: ۲۵۶؛ اندازه: ۱۶*۲۵؛
تعداد سطور: ۲۵. (نسخه ش: ۳/۱۱۱۴).

۱۷۷. شرح مینابازار

از: امام بخش دهلوی متخلص به صهبائی
موضوع: ادبیات فارسی، زبان: فارسی
شرحی است بر رساله مینابازار که مؤلف برای یادگیری دو فرزندش عبدالعزیز و عبدالکریم
نگاشته است. کلیات صهبائی قبل از این معرفی گردید ولی این شرح در آن نیامده است.
اصل رساله مینابازار نیز در شماره (۱۲۲) معرفی شده است.
آغاز: بسمله. رباعی: (شعر)

از بنده خضوع و التجا می زبید   بخشایش بنده از خدا می زبید

گر من کنم آن که آن زمن نازیباست   توکن همه آن که آن تورامی زبید

حمدی که زبان از گزارش آن به عجز اعتراف نماید و نعتی که قلم از تحریر آن زبان به
فروتنی برگشاید.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: وارث علی. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: لاله بشیشردیال.
توضیحات: فهرست منشورات مطبوعه در موضوع ادبیات در پشت صفحه عنوان و دو
صفحه پایان نسخه آمده است؛ تمامی صفحات جدول دار.
محل چاپ: هند؛ کانپور. مطبوعه: منشی نول کشور. تاریخ: اپریل ۱۸۷۳ م. تعداد صفحات:
۱۳۰+۴؛ اندازه: ۱۵*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۳. (نسخه ش: ۴/۱۱۱۴).

۱۷۸. ذخیره المعاد

از شیخ زین العابدین مازندرانی حائری (م ۱۳۰۹ ق)

موضوع: فقه، زبان: فارسی

۲. همان کتاب شماره (۳۶ و ۲۰۶ و ۱۰۹۶)، ولی نسخه حاضر چاپ دیگر است. مطالب
نسخه حاضر چنین است:

- تقریظی از حاج سید نواب خان ذاکر حسنی حسینی مبنی بر آن که نسخه اصلی این
رساله را خود در نجف از مؤلف گرفته و به هند آورده است. (ص ۱ و ۲)؛

- فهرست مطالب کتاب (ص ۳-۱۰)؛

- تقریظ حاج سید مهدی بن سید محمد (ص ۱۱-۱۲)؛

- تقریظ امام جمعه و جماعت سید اصغر حسین بن علی صورتی (ص ۱۳-۱۷)؛

- صورت دست خط‌های حاجی سید ولایت علی خان صاحب سی آی ای و سید مهدی
شاه صاحب و شیخ زین العابدین مازندرانی در صحت عمل به این رساله (حواشی صفحه
اول متن کتاب)؛

- متن کتاب (ص ۲-۸۴۵)؛

- تقریظ از مؤلف که در آن عنوان نموده که حاجی سید نواب جان هندی عظیم آبادی این
رساله را مبوب و تصحیح و مقابله نموده و ابراز امیدواری کرده که این سؤال و جواب با نسخه
سؤال و جواب که به تبریز رفته چاپ شود تا شیعیان منتفع شوند (ص ۸۴۵)؛

- چند مسئله جدید که در سال ۱۲۹۶ ق از نجف از دست خط مؤلف رسیده است (ص
۸۴۶-۸۴۸)؛

- قطعات تاریخ طبع کتاب (ص ۸۴۸-۸۵۶) از این نویسندگان:

- قطعه منظوم فارسی در شش بیت از نواب مهدی علی خان صاحب مهدی،

- قطعه منظوم فارسی درسه بیت از نواب هادی علی خان فائزولد ارشد نواب مهدی علی خان،
- دو قطعه منظوم فارسی درهشت و پنج بیت از جناب میر مرتضی،
- قطعه منظوم فارسی درهفت بیت از نواب مولوی سید علی محمد صاحب شاد،
- قطعه منظوم فارسی درشش بیت از میر حامد حسین صاحب نکهت،
- دو قطعه منظوم فارسی در شانزده و هفت از سید امیرخان صاحب فرقتی برادر سید نواب جان ذاکر،
- یک رباعی و یک دو بیتی فارسی از سید محمد تقی بن مولوی سید علی رضا صاحب،
- قطعه منظوم فارسی درهفت بیت از سجاد علی صاحب شهرتی فرزند سید امیر فرقتی،
- قطعه منظوم فارسی در بیست و دو بیت از سید نواب جان ذاکر،
- قطعه منظوم فارسی در چهار بیت از شیخ علی باقر صاحب متخلص به آباد،
- خاتمة الطبع به نثر از سید نواب جان ذاکر در صفر ۱۲۹۶ ق در عظیم آباد پتنه.
- غلط نامه کتاب (ص ۸۵۷-۸۷۷).

نوع خط: نستعلیق. کاتب و تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: وزیر علی حسب فرمایش حاج سید نواب جان صاحب ذاکر.

توضیحات: مهر مؤلف با سجع «عبدالعابدين» در پایان نسخه چاپ شده است؛ این کتاب به موجب قانون بیستم سال ۱۸۴۷ رجستری شده و هرگونه حقوق طبع متعلق به سید نواب جان ذاکری است؛ تمامی صفحات جدول دار.
محل چاپ: هند؛ عظیم آباد پتنه. مطبعه: صبح صادق. تاریخ: صفر ۱۲۹۶ ق. تعداد صفحات: ۱۷+۸۷۷؛ اندازه: ۱۶*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۱. (نسخه ش: ۱۱۱۵)

۱۷۹. دیوان قاسم منیجه (سبزواری)

از: قاسم خان سبزواری منیجه (قرن ۱۱ ق)

موضوع: ادبیات فارسی، دیوانها، زبان: فارسی

این نسخه يك شماره از مجله علوم اسلامیة هست که به زبان اردو و از سوی اداره علوم اسلامیة مسلم یونیورسیتی علی گره منتشر می گردید. این نسخه شماره اول از جلد سوم آن بوده که در جون ۱۹۶۲م انتشار یافته است. تمامی مقالات آن به اردوست ولی مقاله پنجم آن (بخش متون) تصحیح و تحقیق دیوان یکی از شاعران فارسی زبان است. مصحح آن دکتر محمد شمعون اسرائیلی است که از روی نسخه خطی منحصر آن که در کتابخانه دانشگاه علی گرنگهداری می شود آن را تصحیح و مقدمه ای به اردو بر آن نگاشته است.

این نسخه منتخبی از اشعار فارسی قاسم سبزواری هندی است که به قاسم منیجه معروف است. شایان ذکر است که وی غیر از قاسم گاهی است که دیوانش به چاپ رسیده است. این منتخب دارای ۱۲۸ غزل به ترتیب قوافی و بعد از چند سی و یک تک بیتی و نوزده رباعی را دربردارد. شاعر در اشعارش «قاسم» تخلص می کرده و همزلف جهانگیر پادشاه بوده و خواهر نور جهان بیگم زوجه او بوده است.

آغاز: دیوان قاسم خان منیجه، غزلیات، ردیف الف: (شعر)

یک نفس گر بگذرد با دوست بس باشد مرا حاصل عمر عزیز این یک نفس باشد مرا
مرغ هر شاخی نیم ای باغبان بالم میند عندلیم سایه گلبن قفس باشد مرا
نوع چاپ: سربی

توضیحات: گروه نظارت مجله: پروفیسر عبدالعلیم، داکتر سید مقبول احمد، داکتر منیب الرحمن؛ ویراستار: دکتر مختارالدین احمد.

محل چاپ: هند؛ علی گره. مطبعه: مسلم یونیورسیتی. تاریخ: جون ۱۹۶۲ م. تعداد صفحات: ۱۵۴+۲؛ اندازه: ۱۶*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۶. (نسخه ش: ۱۱۱۶)

۱۸۰. شرح نصاب الصبیان [شرح دشت بیاضی]

از حاجی محمد بن فصیح محمد معروف به کریم الدین دشت بیاضی

موضوع: ادبیات فارسی، فرهنگ های منظوم، زبان: فارسی

شرح معروفی است بر نصاب الصبیان ابونصر فراهی.

در خاتمه الطبع نسخه حاضر عنوان شده که شارح نبیره ابونصر فراهی است.

آغاز: بسمله. حمد و ثنایی نامحدود و شکر و سپاس نامحدود حضرت علیم معبود کریم

واجب الوجود را که نصاب صبیان لسان راتاج علم الاسماء بر سر نهاده.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: منشی بهگواندیا

صاحب عاقل به سرپرستی منشی پراگ نرائن صاحب بهار گورای بهادر مالک مطبعه. توضیحات:

تمامی صفحات جدول دار. محل چاپ: هند؛ کانپور. مطبعه: منشی نول کشور. تاریخ: چاپ ششم:

دسامبر ۱۹۱۱ م. تعداد صفحات: ۱۷۰؛ اندازه: ۱۶*۲۴/۵؛ تعداد سطور: ۱۹. (نسخه ش: ۱۱۱۸)

۱۸۱. سفرنامه ناصرالدین شاه به اروپا (اولین سفر)

از: ناصرالدین شاه قاجار

موضوع: تاریخ، سفرنامه، زبان: فارسی

۲. همان کتاب شماره (۳۹۶)، ولی نسخه حاضر چاپ دیگر است.

در این چاپ میرزا محمدعلی کشکول شیرازی آن را تصحیح و تنقیح و تهذیب نموده و به خط خود نگاشته است. نسخه حاضر از آغاز افتادگی دارد و از صفحه ۳ شروع می شود.

آغاز نسخه (ص ۳): دوانی، امروز اسب دوانی هم هست رفتیم بالاخانه افواج و جمعیت زیادی از مرد وزن حاضر شده بودند، نهار آوردند، به میلی قدری صرف نمودیم.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: محمدعلی شیرازی مشهور به کشکول. تاریخ کتابت: هشتم ماه می ۱۸۸۰م مطابق با ۲۷ جمادی الاول ۱۲۹۷ق.

توضیحات: در لابه لای کتاب در چند صفحه سفید تصویر امپراطور روس، ملکه انگلیس، رئیس جمهور فرانسه، امپراطور ایتالیا، امپراطور نرسه و مجارستان، مسجد ایاصوفیه قسطنطنیه، سلطان عبدالعزیز امپراطور عثمانی، چسبانده شده است.

محل چاپ: هند؛ بمبئی. مطبعه: ذکر نشده. تاریخ: ۱۲۹۷ق. تعداد صفحات: ۲۱۶؛ اندازه:

۱۶*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۱. (نسخه ش: ۱۱۱۹)

۱۸۲. مثنوی قران السعدین امیر خسرو

از: امیر خسرو دهلوی

موضوع: ادبیات فارسی، زبان: فارسی

مثنوی است عرفانی تاریخی که شاعر آن را به پیروی از مخزن الاسرار، نظامی گنجوی، درباره رویداد دیدار معزالدین کبکباد (پادشاه دهلی) سروده است. خسرو این مثنوی را در مدت شش ماه سروده و در رمضان ۶۷۸ق، به پایان رسانده است.

برای نسخه های خطی و شروح این مثنوی به فهرست مشترک پاکستان، ج ۷، ص ۳۴۷

(۷۲ نسخه) و فهرست دنا، ج ۸، ص ۱۷۳ (۲۳ نسخه)، مراجعه شود.

در این چاپ این مثنوی جزء (سلسله کلیات خسرو به سرپرستی اعلی حضرت حضور نظام عالی مقام) و با مقدمه و تصحیح مسترسید حسن برنی بی ای (علیگ) مهتمم دفتر کلیات خسرو و جنرل سپرتندنت صدر دفتر تکمیل مسلم یونیورسیتی علیگره، منتشر شده، و مشتمل بر بخش های زیر است:

- فهرست مطالب (۶ ص):

- تهید مثنوی قران السعدین، به اردو، از سید حسن برنی بی ای، مهتمم دفتر کلیات خسرو (ص ۶۱)؛
- مقدمه مثنوی قران السعدین، به اردو، از مولانا محمد اسماعیل صاحب مرحوم (ص ۱۶۶)؛
- فهرست مضامین قران السعدین، به اردو، از محمد مقتدی خان شروانی (ص ۱-۸)؛
- مثنوی قران السعدین (ص ۲۵۶).

آغاز: بسمله. (شعر)

شکر گویم که به توفیق خداوند جهان
بر سر نامه ز توحید نوشتم عنوان
نام این نامه والاست قران السعدین
کز بلندیش به سعدین سپهر است قران
حمد خداوند سرایم نخست
تا شود این نامه به نامش درست

نوع خط: نستعلیق. کاتب: محمد احمد علی ثریا رقم. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد مقتدی خان شروانی؛ به تنقید مولوی محمد اسماعیل صاحب مرحوم میرتهی؛ حسب اجازت نواب میرسر عثمان علی خان بهادر فتح جنگ.

توضیحات: از صفحه ۲۳۰ به بعد را موریا نه آسیب رسانده و نیاز به ترمیم دارد؛ معانی لغات و شرح و توضیح کلمات دشوار با شماره شاخص در پاورقی صفحه‌ها به زبان فارسی، آمده است.
محل چاپ: هند؛ علیگره. مطبعه: انسی تیوب علیگده. تاریخ: ۱۳۳۷ ق مطابق با ۱۹۶۸ م.
تعداد صفحات: ۶+۶۱+۱۶۶+۸+۲۵۶؛ اندازه: ۱۶*۲۴؛ تعداد سطور: ۱۷. (نسخه ش: ۱۱۲۰)

۱۸۳. سر الاجسام

از: حکیم سید قطب الدین صاحب حسینی رضوی قادری حیدرآبادی

موضوع: پزشکی، زبان: فارسی

رساله‌ای است در تعلیم پزشکی که مؤلف آن را به پیشنهاد برادرش مولوی سید صدرالدین صاحب حسینی رضوی تألیف نموده است. او گوید که آن را برای «تعلیم تلامذه فن طبابت و حصول تجربه تعلیم بالتخصیص در طباضی و قاروره شناسی، که مبتدیان را عند الاستعلام و التفهیم مدقق نیافتند» با عبارت‌های روان و سلیس نگاشته است.

مؤلف در مقدمه خود را سید قطب الدین حسینی بن سید بدرالدین بن سید شاه غلام علی احمدآبادی بن سید شاه عبدالله بخاری معرفی نموده، و مقدمه کتابش را به نام امیر محبوب علی خان بهادر وزیر اعظم نواب مختار الملک شجاع الدوله میر تراب علی خان بهادر سالار جنگ، مصدر نموده است. او رساله‌اش را در سال ۱۲۹۶ ق تألیف نموده و آن را در یک مقدمه و

پنج باب و یک خاتمه تنظیم نموده، با این عنوان‌ها:

مقدمه در بیان حرکت نبض؛ باب اول: در اقسام نبض، شامل بیست و نه فصل؛ باب دوم: در بیان قاروره، شامل هژده فصل؛ باب سوم: در احوال براز، شامل سیزده فصل؛ باب چهارم: در بیان عرق، مشتمل بر ده فصول؛ باب پنجم: در بیان بذاق، مشتمل بر دوازده فصل؛ خاتمه تألیف.

آغاز: بسمله. خیالی که در حجب نهانخانه متخیله در حک دماغ درجه احتجاب یافته و قیاسی که در قفقور معقره متصوره صندوق حس مشترک، صورت انزوا پذیرفته.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: محمد غیاث الدین بن محمد صفر. تاریخ کتابت: نهم شهر رجب شنبه ۱۲۹۹ ق. به اهتمام: سید حسین ابوالعالی.

توضیحات: در صفحه عنوان آمده: «در زمان سعادت توامان شاه جمجاه میر محبوب علی خان بهادر والی حیدرآباد دکن»؛ تمامی صفحات جدول دار؛ بعد از اتمام رساله چند تقریظ به نظم و نثر، آمده، بدین ترتیب:

- تقریظ خادم السلطنه محمد حسین، به نثر و فارسی؛

- تقریظ محمد رضی الدین متخلص به رضی؛

- تقریظ کاتب نسخه محمد غیاث الدین بن محمد صفر؛

- خاتمه الطبع از سید حسین ابوالعالی صاحب مطبعه؛

- تاریخ از پاس صاحب در دو بیت به اردو.

محل چاپ: هند؛ حیدرآباد دکن. مطبعه: ابوالعالی. تاریخ: ذی حجه ۱۳۱۴ ق. تعداد

صفحات: ۹۲؛ اندازه: ۱۵/۵*۲۴؛ تعداد سطور: ۱۷. (نسخه ش: ۱۱۲۱)

۱۸۴. بهارستان شاعر

از میر ناصر علی صاحب متخلص به شاعر (قرن ۱۳)

موضوع: ادبیات فارسی، دیوان‌ها، زبان: فارسی

دیوان اشعار سراج السالکین میر ناصر علی است که در اشعارش «شاعر» تخلص می‌کرد. در آغاز آن دیباچه کوتاهی به نثر فارسی آمده و بعد از آن سه رباعی از غلام حیدر صاحب شهور و یک رباعی از منشی محمد صدیق در تاریخ طبع کتاب (۱۲۹۷ ق) ذکر شده و بعد از آن دیوان شروع می‌شود.

در این دیوان ابتدا قصاید بعد غزلیات و رباعیات به ترتیب قوافی و در آخر قطعات آمده است.

آغاز دیباجه: بسمله. حمد و افر به آن ناصر حقیقی است که گل ناچیز را اشرف مخلوقات گردانیده به قول اقدس رباعی: (شعر)

در هژده هزار خلق ما را شرف است
دانشتن خویش هست دانستن رب
آغاز دیوان: بسمله. (شعر)

انت ربی انت علام الغیوب
انت هادی انت ستار العیوب
انت شافی انت کافی یا کریم
انت معطی انت کشف الکروب

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده.

توضیحات: به تصحیح و نظر ثانی میر عابد علی صاحب و میر حافظ علی صاحب فرزندان مصنف مرحوم؛ چاپ کتاب در عهد نواب میر محبوب علی بهادر پادشاه دکن بوده است که از وی به احترام یاد شده است؛ غلط نامه پایان نسخه (ص ۱-۲)؛

دیباجه از مصححان دیوان آغاز نسخه همراه با قطعه طبع از غلام حیدر صاحب و از منشی محمد صدیق صاحب (ص ۲)؛

در آخر نسخه چند تقریظ منظوم در مدح کتاب و مؤلف آمده از این افراد:

- قطعه منظوم فارسی در پنج بیت از مولوی محمد انتظام علی صاحب مهتم موتوالی بلده؛
- چند قطعه منظوم فارسی (پنج بیتی و چهار دو بیتی و یک سه بیتی) از غلام حیدر صاحب متخلص به شهوار؛

- دو قطعه منظوم فارسی (سه بیتی و دو بیتی) از غلام محیی الدین صاحب شهیار.

محل چاپ: هند؛ حیدرآباد دکن. مطبعه: مطبع انجمن اخوان الصفا. تاریخ: رمضان ۱۳۰۰ ق.

تعداد صفحات: ۲+۲+۱۳۰+۲+۲؛ اندازه: ۱۵/۵*۲۵؛ تعداد سطور: ۱۶. (نسخه ش: ۱۱۲۱).

۱۸۵. مجموعه

۱. تاریخ (۱۰۴ ص)

از: مجموعه مؤلفین

موضوع: تاریخ، کتاب شناسی، زبان: اردو و فارسی

مجموعه ای است که در تاریخ شبه قاره و ایران، به فارسی وارد و منتشر شده است. نسخه

حاضر حصه سوم و چهارم از جلد اول را در بردارد، و شامل مطالب زیر است:

يك) ايران قبل شيوع اسلام، پرفسور محمد هارون خان صاحب شروانی، اردو (ص ۱-۸)؛
دو) مورخين هند عام تاريخين، حكيم سيد شمس الله قادری، اردو (ص ۹-۵۷ ص)؛ در
اين مقاله سی و يك كتاب در تاريخ هند معرفی شده است.

سه) دکن مین مسلمان، مولوی سيد حسن صاحب برنی بی ای ال ال بی (ص ۵۷-۷۳)؛
چهار) نقود اسلامیه، مولوی محمد جعفر صاحب مولوی کامل، اردو (ص ۷۴-۸۳)؛
پنج) سلاطين قطب شاهیه دکن کی تعلقات خارجه، مولوی سيد علی اصغر صاحب
بلگرامی (۸۴-۹۲ ص)؛

شش) تبصری، اردو (ص ۹۳-۱۰۴)؛ در این مقاله کتاب های تاریخی چاپ هند معرفی
شده است.

۲. تذکره مصنفین دهلی (۲۰ + ۲۸-۱ ص)

از: شیخ عبدالحق محدث دهلوی (م ۱۰۵۲ق)

موضوع: تاریخ، کتاب شناسی، زبان: فارسی

رساله ای است که محدث دهلوی در بیان مصنفین شهر دهلی تألیف نموده است. او در آن نام
بسیست و هفت مؤلف را با اثر آن ها نام می برد. قبل از شروع رساله بیست صفحه به عنوان مقدمه
در شرح حال مؤلف درج شده و در ۱۹ آن از کتاب طبقات شاه جهانی تألیف ملا محمد صادق
همدانی در سال ۱۰۴۶ق شرح حال محدث دهلوی را نقل نموده است.

آغاز: بسمله. پروردگار عالم جلّ جلاله و عمّ نواله به فرستاده خود و برگزیده درگاه خود
صلی الله علیه وآله و صحبه وسلم می فرماید.

۳. تألیف قلب الالیف بکتابته فهرست التوالیف (ص ۲۹-۴۴)

از: شیخ عبدالحق محدث دهلوی (م ۱۰۵۲ق)

موضوع: تاریخ، کتاب شناسی، زبان: فارسی

رساله ای است از محدث دهلوی در بیان فهرست آثار خود. در این رساله او چهل ونه کتاب
و هفتاد نامه از آثار خود را نام برده است.

آغاز: الحمد لله منزل الكتب السماوية والصحف المكرمة المرفوعة المطهرة على الاوراح القدسية.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده.

توضیحات: نمایه های کتاب تذکره مصنفین دهلی در آخر نسخه آمده است؛ در آخر نسخه

کتاب تذکره الملوك تصنيف ملا رفيع الدين ابراهيم بن نورالدين توفيق شيرازي نمبر ۳ از سلسله متون تاريخي و تاريخ سلطان محمد قطب شاهي نمبر ۴ از سلسله متون تاريخي، معرفی شده است.

محل چاپ: هند؛ شهر: ذکر نشده. مطبعه: ذکر نشده. تاريخ: ذکر نشده. تعداد صفحات: ۱۰۴+۲۰+۵۰+۲؛ اندازه: ۱۵*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۱. (نسخه ش: ۱۱۲۳).

۱۸۶. قطعات تاريخ ارتحال آقا سيد علي طباطبائي

از شاعران متعدد

موضوع: تاريخ، ادبيات، زبان: فارسي و عربي

قطعات منظوم عربي و فارسي که دانشمندان و عالمان شيعه هند در ثلث ارتحال آقا سيد علي طباطبائي بجزالعلوم (متوفای ۱۲۹۸ ق)، از نوادگان بجزالعلوم سروده اند. اين رساله به دستور مولوی سيد علي محمد صاحب ابن جناب سلطان العلماء، برای انطباع آمده است. اسامي اين شاعران عبارت اند از:

- سيد محمد عباس؛
- مولوی سيد محمد علي حسن؛
- سيد مولانا سيد علي نجفی؛
- تدبيرالدوله منشی سيد مظفر علي خان صاحب متخلص به اسير؛
- سيد غضنفر علي خان صاحب متخلص به حکيم؛
- افضل الدوله افضل علي خان صاحب بهادر؛
- مولوی شيخ عبدالوهاب صاحب؛
- سيد ناصر حسين جونپوری؛
- سيد غلام حسين متخلص به قدر؛
- شيخ فدا علي صاحب متخلص به عيش؛
- حسين علي ميرزایی اسدی صفوی معظم الدوله اميرالمملك معروف به حکيم آقا؛
- محمد ميرزا جان حنفی متخلص به محمود؛
- مولوی مير محمد باقر پيش نماز؛
- حکيم حسين علي خان اسد.

آغاز: قطعه تاریخ عربی از منشورات حبر علام بحر طمطام ... (شعر)
لم صرت دات ظلالکم یا نسیم صبا کانّ نجم سماء العلم قد غربا
نوع خط: نستعلیق. کاتب: سید رضا بن سید یوسف حسینی کشمیری. تاریخ کتابت: ذکر
نشده. به اهتمام: سید عابد علی مالک مطبعه. توضیحات: تمامی صفحات جدول دارودو
ستونی. محل چاپ: هند؛ لکهنو. مطبعه: اثنا عشری حسینی. تاریخ: ۲۴ رجب ۱۲۹۸ق. تعداد
صفحات: ۲۱؛ اندازه: ۵۱۵*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۳. (نسخه ش: ۱۱۲۴).

۱۸۷. فردوسی و شاهنامه در حلل زیبای حروف سربی نستعلیق

از: آقا سید عبدالکریم حسینی
موضوع: ادبیات فارسی، زبان: فارسی
متن خطابه آقا سید عبدالکریم حسینی نماینده دولت علیه آصف جاهی نظامیه حیدرآباد
دکن است که در جشن هزارساله فردوسی ایراد نموده است. این خطابه دارای دو بخش است:
بخش اول: شرح حال فردوسی و تحلیل مطالب گفته شده درباره فردوسی مصادرکهن؛
بخش دوم: متسخبی از شاهنامه با عنوان نبرد رستم با سهراب و کشته شدن سهراب به دست رستم.
در عنوان این رساله آمده که شاهنامه فردوسی با حروف سربی نستعلیق که نوایجاد دولت
علیه آصف جاهی نظامیه است در دارالطبع دولت آصفیه حیدرآباد دکن به چاپ رسیده است.
آغاز: فردوسی؛ درایام سلطنت سلاطین فرخ سیرآل سامان ازافق سمای طوس دریک خانواده
نجیب الاصل ایرانی انوارآمال آن خاک پاک و آفتاب شوکت و افتخارملت مجیده ایرانی طلوع کرده.
نوع چاپ: سربی با حروف نستعلیق.
توضیحات: روی جلد آخر عنوان کتاب به زبان انگلیسی؛ در ظهر صفحه عنوان این
رباعی زیبا نوشته شده است:

تحقیق نمودم زالف باتا یا سَرّی است غمی توان نمودن افشا
هر حرف تهجی است طوماررموز دروصف توای ابجد آل طاهرا

محل چاپ: هند؛ حیدرآباد دکن. مطبعه: دارالطبع دولت آصفیه. تاریخ: ۱۹۳۴م. تعداد
صفحات: ۳۶؛ اندازه: ۲۴*۱۵؛ تعداد سطور: ۱۸. (نسخه ش: ۱/۱۱۲۵).

۱۸۸. انشای مدّاح

از: مولوی محمد کرم الهی مداح صاحب بن حکیم محمد نظام الدین

موضوع: ادبیات فارسی، منشآت، زبان: فارسی
صد مکتوب کوتاه از منشآت مؤلف است، که برای آموزش نامه‌نگاری برای طفلان فراهم آورده است.

آغاز: بسمله. (شعر)

حمد گوناگون ز منشی خرد   منشی انشای عالم راسزد

... اما بعد راجی رحمت ایزد فتاح بنده محمد کرم الهی مداح.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: علی محمد خان یکی از شاگردان سپهر رقم لکهنوی و عبدالسلام.

توضیحات: تمامی صفحات جدول دار؛ معانی و شرح لغات و اصطلاحات با شماره‌های شاخص در ذیل بعضی از صفحه‌های درج شده است.

محل چاپ: هند؛ علنگره. مطبعه: فیض عام. تاریخ: ماه می ۱۹۰۶ م مطابق ربیع الاول ۱۳۱۳ ق. تعداد صفحات: ۷۲؛ اندازه: ۱۵*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۱. (نسخه ش: ۲/۱۱۲۵).

۱۸۹. وقایع مسافرت و سیاحت دوم فرنگستان

از: ناصرالدین شاه قاجار

موضوع: تاریخ، سفرنامه، زبان: فارسی

خاطرات سفر دوم ناصرالدین شاه قاجار به فرنگ است. این سفر از روز پنجشنبه آخر ربیع الاول ۱۲۹۵ ق شروع و به روز جمعه نهم شعبان پایان یافته است.

در شماره ۳۹۶ سفرنامه اول ناصرالدین شاه به اروپا و در شماره ۶۳۵ سفرنامه سوم وی به اروپا معرفی گردید.

آغاز: بسمله. روزنامه سفر دوم فرنگستان است که به میمنت و مبارکی به خواست خداوند تعالی به شرط سلامت مزاج می نویسم.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: احتمالاً میرزا محمد علی شیرازی مشهور به کشکول. تاریخ کتابت: ۱۰ صفر ۱۲۹۸ ق. به اهتمام: میرزا محمد ملک‌الکتاب شیرازی.

توضیحات: در حاشیه برخی صفحه‌ها عنوان‌ها و نام اشخاص به رسم الخط انگلیسی چاپ شده است؛ در لابه لای صفحه‌ها تصاویر پادشاهان کشورهای گوناگون رسم شده است؛ مهر انگلیسی و فارسی میرزا محمد ملک‌الکتاب شیرازی در پایان نسخه چاپ شده است؛ خاتمه

الطبع دردو صفحه به فارسی و تشر در آخر نسخه آمده و در آن از ناصرالدین شاه و ظل السلطان مسعود میرزا یاد شده است.

محل چاپ: هند؛ بمبئی. مطبعه: ذکر نشده. تاریخ: ۱۲۹۸ ق. تعداد صفحات: ۱۶۸؛ اندازه: ۱۶*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۲. (نسخه ش: ۱۱۲۶).

۱۹۰. کلمات طیبات (مجموعه‌ای از مکاتبات عرفانی اخلاقی)

از: ابوالخیر محمد بن احمد مرادآبادی

موضوع: عرفان، اخلاق، زبان: فارسی

۲. همان کتاب شماره (۸۱۶)، ولی نسخه حاضر چاپ دیگر است.

آغاز: بسمله. الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی رسوله محمد آله اجمعین.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. به اهتمام: محمد علی امجد و به سعی و اهتمام منشی

بن علی منیجر اخبار نیر اعظم مرادآباد؛ حسب فرمایش مولوی نجم الدین صاحب.

توضیحات: تحشیه از مولوی محمد قمرالدین صاحب مرادآبادی؛ کتاب رجستری گردیده است؛

فهرست کتاب‌های منشورات مطبعه در ظهر صفحه عنوان و در دو صفحه آخر نسخه آمده است.

محل چاپ: هند؛ مرادآباد. مطبعه: مطلع العلوم. تاریخ: در پایان نسخه ۱۸۹۴ م. تعداد

صفحات: ۲۱۷؛ اندازه: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۵. (نسخه ش: ۱۱۲۷).

۱۹۱. عطایی نامه (غزلیات لامیه در بحور مختلفه)

از: شیخ شاه محمد قانون کوی پرگنه ساندی متخلص به عطایی

موضوع: ادبیات فارسی، زبان: فارسی

سی و دو غزل فارسی است با قافیه لام، که شاعر در بحور مختلف سروده است. قافیه تمامی

غزل‌ها «لام» است ولی آغاز بیت‌های هر غزل به ترتیب حروف تهجی، با یک حرف (ایات غزل

اول با الف؛ غزل دوم با باء و...) شروع می‌شود.

آغاز: بسمله. دو غزله الف: (شعر)

خجلت زده کاکل مشکین توسنبل

ای در عرق از عارض رنگین توشد گل

یا سایه به خورشید گرفتست تو سئل

آیا خط سبزا است بگرد رخ گلرنگ

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد مصطفی

خان فرزند حاجی محمد روشن خان.

توضیحات: شرح لغات و اصطلاحات با شماره‌های شاخص در حاشیه تمامی صفحه‌ها به فارسی؛ بعضی صفحه‌ها را موریا نه آسیب رسانده و نسخه نیاز به ترمیم دارد؛ تمامی صفحات جدول دار. محل چاپ: هند؛ لکهنو. مطبعه: مصطفائی محمد مصطفی خان. تاریخ: ۱۳۶۰ ق. تعداد صفحات: ۲۱؛ اندازه: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۱۹. (نسخه ش: ۱۱۲۷).

۱۹۲. دستورالاطباء

از: حکیم سید محمد قاسم آسرآبادی ملقب به هندوشاه فرشته

موضوع: پزشکی، زبان: فارسی

کتاب مفصلی است در پزشکی و داروسازی که مؤلف آن را در عهد سلطان محمد ابراهیم شاه عادل در سال ۱۰۱۱ ق تألیف نموده است. او کتابش را در یک دیباچه و یک مقدمه و سه مقاله و یک خاتمه قرار داده، با این عنوان‌ها:

دیباچه: در سبب تصنیف کتاب و بیان ترتیب بخش‌های آن، شامل نه فائده؛

مقدمه: در ذکر ارکان بدن و اخلاط و غیره، شامل بیست و سه باب؛

مقاله اول: در خواص ادویه و اغذیه مفرده، شامل پانزده فصل؛

مقاله دوم: در مرکبات مشهوره، صد و شصت فصل؛

مقاله سوم: در معالجات علل بطریق اجمال؛

خاتمه: در شرح انواع مزه و قسمت ممالک ربع مسکون.

در صفحه عنوان این کتاب چنین وصف شده: «دستورالاطباء در بیان علوم و حکمت طبعی و اخلاط بدنی و ادویات مفرده و مرکبه و تشخیص امراض و علاج و تدابیر آن‌ها به قواعد هندی معه اصلاح طب یونانی و ترکیب مجرب نسخه جات و کشته جات معدنیات و غیره».

آغاز: بسمله. حمد مرخدایی را که بر حکم و ما ارسلناک الراحمة للعالمین رایات شوکت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم را مرتفع ساخته.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: حکیم مولوی نیاز علی خان تاجر کتب مالک مطبع افغانی امرتسر. توضیحات: چاپ از روی نسخه خطی نوشته شده در سال ۱۱۸۰ بوده است. محل چاپ: هند؛ امرتسار پنجاب. مطبعه: مطبع افغانی. تاریخ: ۱۳۱۹ ق مطابق با ۱۹۰۱ م. تعداد صفحات: ۲۴۸؛ اندازه: ۱۵*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۳. (نسخه ش: ۱۱۲۹).

۱۹۳. مجموعه میزان الصرف و منشعب

ناشر (محمد عبدالرحمن شاکر مالک مطبع نظامی) می خواسته میزان الصرف را به عنوان کتاب درسی طلاب به چاپ برساند لذا به مولوی الهی بخش سفارش تصحیح و تحقیق داده و اونیزاین کتاب را با دو نسخه خطی و چهار نسخه شرح شده منقح ساختند و به صلاح دید وی رساله منشعب را نیز بدان ملحق نمودند. بعد ناشر، از مولوی عبدالعلی مداری در خواست نموده که مباحث مغفول در میزان الصرف را نگاشته و به کتاب اضافه کند و اونیز ملحقات و جداولی را تألیف و به مباحث صرفی اضافه نموده که در ادامه کتاب آمده است.

ناشر در عنوان کتاب برای تبلیغ چاپ حاضر عنوان کتاب را چنین آورده: «مجموعه میزان الصرف، ضمیمه جدید، تکمله مفیده، منشعب مشور، تصاریف نافع، تبصره کامله، تتمه ابواب مزید، منشعب منظوم، شجر منشعب» آورده که برخی از آن ها عنوان هایی که ناشر به تعلیقات و مطالب افزوده شده آورده و در اغلب موارد از یک یا دو صفحه تجاوز نمی کند و رساله های اصلی این مجموعه میزان الصرف و المنشعب می باشند. ناشر در ابتدا دو صفحه به فارسی به عنوان دیباچه آورده است.

۱. دیباچه (ص ۲-۳)

از: محمد عبدالرحمن شاکر

موضوع: ادبیات عرب، صرف، زبان: فارسی

دیباچه ای که ناشر (محمد عبدالرحمن شاکر مالک مطبع نظامی) در آغاز مجموعه نوشته است.

آغاز دیباچه: بسمله. نقود حمد خالق افعال به میزان بیان نسنجد و جواهر شکر مبدع

حرکات و سکنات در گنجینه تبیان نگنجد.

۲. میزان الصرف (ص ۳۲-۴)

از: وجه الدین بن عثمان بن حسین یا سراج الدین بن عثمان اودهی

موضوع: ادبیات عرب، صرف، زبان: فارسی

رساله کوتاه و معروفی است در علم صرف، شامل چند بحث و هر بحث در چند فصل.

شرحی بر میزان الصرف به نام تبیان فی شرح میزان از محمد عبدالحی لکهنوی انصاری در

ذیل شماره (۱/۳۳۴) معرفی گردید.

آغاز: بسمله. الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة علی رسوله محمد وآله

واصحابه اجمعین بدان اسعدك الله تعالى في الدارين که جمله افعال متصرفه برسه گونه است.

۳. ضمیمه جدیده؛

۴. تکمله مفیده؛

۵. منشعب منشور (ص ۳۳-۷۸)

از: ملاحمزه بدیوانی

موضوع: ادبیات عرب، صرف، زبان: فارسی

رساله معروفی است در صرف صیغه‌های عربی. درباره مؤلف این رساله اختلاف هست به کتاب فهرست مشترک پاکستان ج ۱۳ ص ۲۶۷۷ مراجعه شود.

آغاز: بسمله. الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد وآله واصحابه اجمعین بدان اسعدك الله تعالى في الدارين که جمله افعال متصرفه و اسمای متمکنه از روی ترکیب حروف اصلی بردوگونه است.

ملحقات عبدالعلی مدرسی براین کتاب، درانتها و حواشی، آمده با این عنوان‌ها:

۶. تصاریف نافعہ (حواشی ص ۶۸-۷۵)؛

۷. تبصره کامله (متن ص ۷۶-۷۴)؛

۸. تتمه ابواب مزید (متن ص ۷۸-۷۷)؛

۹. منشعب منظوم (ص ۷۸-۷۹)

از: ملاحمیدالدین بن ملاغازی الدین (م ۱۲۱۵ق)

موضوع: ادبیات عرب، صرف، زبان: فارسی

منظومه کوتاهی است در صرف عربی در حدود سی بیت. درباره مؤلف این رساله اختلاف هست به کتاب فهرست مشترک پاکستان ج ۱۳ ص ۲۶۷۹ مراجعه شود.

آغاز دیباجه: منشعب منظوم: (شعر)

بعد حمد خدا و نعت رسول

گوش کن از من ظلوم جهول

فعل زان روکه از حروف اصول

شد مرکب دونوع شد منقول

آغاز میزان الصرف: بسمله. حمدله ... بدان اسعدك الله تعالى في الدارين که جمله افعال متصرفه برسه گونه است.

۱۰. شجر منشعب (ص ۸۰)

از: عبدالعلی مدرسی

موضوع: ادبیات عرب، صرف، زبان: فارسی
شجره‌ای است دریک صفحه با عنوان «شجره چهل و سه باب منشعب» در آن ابوابی که در صرف عربی از ثلاثی مجرد و ثلاثی مزید غیر ملحق و رباعی مجرد و مزید و ثلاثی مزید منظومه منشعب می‌شود به صورت مشجر ترسیم شده است.
نوع خط: نسخ نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: حاجی محمد عبدالرحمن بن حاجی محمد روشن خان.
توضیحات: به تصحیح و تحشیه و تکمله مولوی الهی بخش صاحب؛ مهر و دست خط ناشر کتاب (محمد عبدالرحمن خان بن محمد روشن خان) در پایان نسخه چاپ شده است؛ کتاب حاضر به موجب قانون رجستری شده است.
محل چاپ: هند؛ کانپور. مطبعه: نظامی. تاریخ: ۱۲۹۵ ق. تعداد صفحات: ۸۰؛ اندازه: ۲۵*۱۶؛ تعداد سطور: ۲۷. (نسخه ش: ۳/۱۱۳۱).

۱۹۴. صرف میر (نسخه صرف میر، تکمله و تبصره)

از سید شریف جرجانی

موضوع: ادبیات عرب، صرف، زبان: فارسی
مطبع نظامی به همان روش که در اول این مجموعه یاد شده، اقدام به چاپ صرف میر نموده و حاشیه‌های از مولوی محمد عبدالعلی آسی مدراسی و مولوی انور علی و دیگران در هامش آن اضافه نموده و در اثنای چند صفحه به عنوان تکمله و تبصره در توضیحات متن کتاب، بدان افزوده و با عنوان بالا منتشر نموده است.
آغاز: بسمله. بدان ایدك الله تعالى في الدارين که کلمات لغت عرب بر سه قسم است: اسم و فعل و حرف.
نوع خط: نسخ نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد عبدالرحمن بن حاجی محمد روشن خان. توضیحات: نسخه از انجام افتادگی دارد. محل چاپ: هند؛ کانپور. مطبعه: نظامی. تاریخ: ۱۳۰۴ ق. تعداد صفحات: ۵۶؛ اندازه: ۲۵*۱۶؛ تعداد سطور: ۲۷. (نسخه ش: ۴/۱۱۳۱).

۱۹۵. مجموعه نحو میر (هشت رساله، چاپ مطبع نظامی)

همان مجموعه شماره (۴/۸۱۸) و (۱۰۸۵)، با همان هشت رساله، ولی نسخه حاضر چاپ

دیگری است.

۱. نحو میر (ص ۲-۳۲)

از: سید شریف جرجانی

موضوع: ادبیات عرب، صرف و نحو، زبان: فارسی

رساله کوتاهی است در آموزش مسایل علم نحو برای مبتدیان در چند فصل و باب. آغاز: بسمله. الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة والسلام على خير خلقه محمد وآله اجمعين اما بعد بدان ارشدك الله تعالى كه اين مختصریست در علم نحو كه مبتدی را بعد از حفظ مفردات لغت.

۲. خلاصه (ص ۳۳-۳۶)

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات عرب، صرف و نحو، زبان: فارسی

رساله کوتاهی است در نحو بدون ابواب و فصولی.

آغاز: بسمله. الحمد لله رب العالمين والصلوة على سيد المرسلين محمد وآله اجمعين اعلم ارشدنا وارشدك الله تعالى ارشاداتا ما اللفظ العربي الموضوع للمعنى.

۳. جمل (ص ۳۷-۳۸)

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات عرب، صرف و نحو، زبان: فارسی

رساله کوتاهی است در بیان احکام و مسایل جمله در علم نحو.

آغاز: بسمله. نحمده مصلياً ومسلماً بافتتاح هو المستعان اعلم ان اصل الجملة على اربعة اوجه اسمية وفعلية وظرفية وشرطية.

۴. تتمه (ص ۳۹-۴۲)

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات عرب، صرف و نحو، زبان: فارسی

رساله کوتاهی است در بیان و شرح اصطلاحات علم نحو برای مبتدیان.

آغاز: بسمله. الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة على رسوله محمد وعلى آله واصحابه اجمعين اعلم يا بني اطل الله عمرك واعطاك علما نافعاً ان المبتدا وخبره مرفوعان.

۵. عوامل منظوم (ص ۴۳-۴۶)

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات عرب، صرف و نحو، زبان: فارسی

۲. همان کتاب شماره (۲/۶۲۵) ولی چاپ دیگر است.

۶. عمدة المرام في تحقيق الجملة والكلام (ص ۴۷-۶۰)

از: الهی بخش فیض آبادی

موضوع: ادبیات عرب، نحو، زبان: فارسی

رساله کوتاهی است در تحقیق مسایل جمله و کلام در علم نحو، که برای آموزش مبتدیان

ساخته شده است.

آغاز: بسمله. بهترین کلام حمد ملك العلام ست و خوشترین جمل نعت سید الانام علیه

و علی آله واصحابه الف الف تحية وسلام.

۷. شرح مائة عامل (ص ۶۱-۸۶)

از: عبد الرسول حنفی

موضوع: ادبیات عرب، صرف و نحو، زبان: فارسی

رساله متوسطی است به نظم در شرح و توضیح صد عامل که بنای علم نحو بر آن است.

شایان ذکر است که این کتاب شرح مائة عامل شیخ عبدالقاهر جرجانی نمی باشد.

آغاز: بسمله. (شعر)

ابتدا سازم به نام پاك آن بی ابتدا درره ادراك او هر عقل را عجزانتها

۸. شرح مائة عامل ملا جامی (ص ۸۷-۹۶)

شرح و توضیح منظوم صد عامل نحوی است.

موضوع: ادبیات عرب، صرف و نحو، زبان: فارسی

از: ملا عبدالرحمن جامی

آغاز: بسمله. (شعر)

نوع اول هفده حرف جربود میدان یقین کاندترین يك بیت آمد جمله بی چون و چرا

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد عبدالرحمن

بن حاجی محمد روشن خان؛ حسب فرمایش محمد عبدالصمد مهتمم مطبع رزاقی.

توضیحات: شرح لغات و اصطلاحات با شماره‌های شاخص در حاشیه تمامی صفحه‌ها به

زبان فارسی؛ مهر و دست خط محمد عبدالرحمن بن محمد روشن خان در پایان نسخه چاپ

شده است؛ تمامی صفحات جدول دار.
محل چاپ: هند؛ کانپور. مطبعه: نظامی. تاریخ: ۱۳۱۴ ق. تعداد صفحات: ۹۶؛ اندازه:
۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: مختلف. (نسخه ش: ۵/۱۱۳۱)

۱۹۶. هزار و یک حدیث

از: محمود عارف بک

موضوع: حدیث، زبان: عربی و فارسی

مؤلف در کتاب حاضر هزار و یک حدیث نبوی را به ترتیب حروف تهجی اول هر حدیث، جمع آوری نموده است. اوسه حدیث از این احادیث را (حدیث ش ۵ و ۷ و ۸) از کتاب المنادی و بقیه را از جامع الصغیر سیوطی، انتخاب نموده و سند حدیث‌ها را حذف کرده و در ذیل هر حدیث توضیح کوتاهی در شرح و توضیح آن آورده است. او در دیباچه کتاب درباره علم حدیث و چگونگی انتخاب احادیث و انگیزه تصنیف کتاب، توضیحی در دوازده صفحه آورده است.

انتخاب احادیث توسط محمود عارف بک از عالمان ترکیه صورت گرفته و ناشر و مترجم احادیث به ترکی عبدالرشید بن ابراهیم افندی می باشد. در نسخه حاضر متن احادیث به عربی آمده و توضیحات به فارسی آمده است. ولی معلوم نیست توضیحات ترکی به فارسی ترجمه شده یا این که در هند عالمی احادیث را به فارسی ترجمه و شرح نوشته است. در این نسخه یادی و نامی از مترجم یا مؤلف فارسی کتاب به چشم نمی خورد.

آغاز دیباچه: الحمد لله الذی هدانا لهذا وما كنا لنهتدی لولا ان هدانا الله.

آغاز متن: بسم الله. قال رسول الله ﷺ انما الاعمال بالثبات وانما كل امرء ما نوى فن كانت...

هر عمل به موجب نیت است. شخص به هرنیتی که باشد همان را خواهد یافت.

نوع خط: نسخ نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. توضیحات: تمامی صفحات جدول دار؛ نسخه حاضر از انجام بعد از ص ۴۶۲ (حدیث ش ۹۹۴) افتادگی دارد. محل چاپ: هند؛ شهر: ذکر نشده. مطبعه: کتاب خانه نعمانی. تاریخ: ذکر نشده. تعداد صفحات: ۴۶۲+۱۴ (نسخه بعد از ص ۴۶۲ افتادگی دارد)؛ اندازه: ۱۶*۲۴. تعداد سطور: ۱۹. (نسخه ش: ۱۱۳۲).

۱۹۷. مخزن اکسیر (جلد ۱)

از: حکیم امام الدین صاحب مرحوم مغفور پاک پتئی طیب شاهی ریاست کپورتله.

موضوع: پزشکی و داروسازی، زبان: فارسی

مؤلف در مقدمه خود را امام‌الدین بن شیخ پیرمحمد حکیم بن شیخ محمد عمر بن شیخ حکیم پاک پتی و از مریدان خواجه محمد سلیمان‌الله بخش تونسوی از اقطاب سلسله چشتیه معرفی نموده است.

مؤلف در این کتاب تجارب خود را در پزشکی و داروسازی که از طب هندی و طب یونانی به دست آورده بود، در یک مقدمه و پنج اکسیرویک تکمله، جمع‌آوری نموده است. او تألیف این کتاب را در سال ۱۲۷۴ ق به پایان رسانده است.

نسخه حاضر جلد اول کتاب و مقدمه در پنج فائده و اکسیر اول: در کشته جات و مقتلات ذوی الارواح، را شامل است.

آغاز: بسمله. (شعر)

ای حکمتت ز علم همه ماسواء سوا   وی ذات از قیاس همه ماورا ورا

وز رحمتت به خاطر هر ناتوان توان   وز قدرتت به هر مرض لا دوا دوا

... سبحان الله ربّ حکمت حکیم مطلق وجهی قدرت قادر بر حق که حضرت اسماء را بر

صفحه صحیفه.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. توضیحات: به تصحیح دکتر حکیم محمد نصیرالدین سند یافته میدکل کالج لاهور فرزند مصنف کتاب؛ صفحه‌های آغازین نسخه نیاز به ترمیم دارد. محل چاپ: پاکستان؛ لاهور. مطبعه: کاپریتو پریس. تاریخ: ذکر نشده. تعداد صفحات: ۱۹۸؛ اندازه: ۱۶*۲۵؛ تعداد سطور: ۲۵. (نسخه ش: ۱۱۳۳)

۱۹۸. داستان ترک‌تازان هند (ج ۱)

از: میرزا نصرالله خان فدائی معروف به نواب دولت یار جنگ بهادر

موضوع: تاریخ هند، زبان: فارسی

کتاب معروفی در تاریخ پادشاهان تیموری هند است. مؤلف این اثر (نصرالله خان فدایی

مخاطب به دولت یار جنگ بهادر) فرزند محمد حسین خوش‌نویس اصفهانی است. پدر مؤلف از ایران به حیدرآباد رفته و آموزگار میر محبوب علی خان بهادر گردیده است.

مؤلف این اثر را در تاریخ تیمویان هند در ظرف سه سال (۱۳۰۱-۱۳۰۳ ق) نگاشته و آن را در

یک دیباچه و چهار کاخ قرار داده، با این عنوان‌ها:

کاخ اول: از شکست مسلمانان در باخت در ۷۳۲ م تا در آمدن بابر به دهلی و پای نهادنش بر

تخت شهنشهی هند در ۹۳۲ق با دیباچه‌ای در انگیزه نگارش؛

کاخ دوم: از آغاز سرگذشت بابر در ۸۸۸ق تا ذکر تخت طاووس به زمان شاه جهان؛

کاخ سوم: از تخت نشینی اورنگ زیب در سال ۱۰۶۹ق تا مرگ رفیع الدوله در سال ۱۱۳۱ق؛

کاخ چهارم: از تخت نشینی محمد شاه در ۱۱۳۱ق تا مرگ آخرین پادشاه تیموری بهادر شاه

ظفر در سال ۱۲۷۹ق و خالی شدن زمین هند از نشانه‌های خاندان تیمور.

(ر.ك: كتاب شناسی آثار فارسی شبه قاره، عارف نوشاهی، ج ۴، ص ۲۴۷۹).

اثر دیگر مؤلف به نام دیوان قصائد میرزا نصرالله خان در شماره ۵۶۲ معرفی گردید.

نسخه حاضر جلد اول کتاب و دیباچه مؤلف و کاخ اول از کتاب را شامل است.

آغاز: به نام یزدان مهربان دیباچه این نامه که به نام یزدان پاك است از چهار گفتار آمیخته است.

نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: مؤلف.

توضیحات: عکس مؤلف در آغاز نسخه آمده؛ کتاب حاضر به موجب قانون بیست و پنجم

سال ۱۸۶۷م رجستری شده است؛ فهرست مطالب کتاب بعد از دیباچه در ۴۵ صفحه آمده و

بعد از فهرست و قبل از شروع کتاب، سرگذشت سید مولا درویش ایرانی در روزگار جلال الدین

فیروز خلیج در ص ۴۴-۵۳ آمده است؛ غلط نامه در پایان نسخه در چهار صفحه؛ در اول

نسخه عبارت «حضور پرنور میر محبوب علی خان بهادر» بعد از چاپ با دست خط نوشته شده

که گویا به خط مؤلف بوده و نسخه حاضر را به وی تقدیم نموده است.

محل چاپ: هند؛ بمبئی. مطبعه: در چاپخانه خانگی مشرز. جهانگیر. بی. مرزبان. تاریخ:

۱۳۰۹ق مطابق با ۱۸۹۲م. تعداد صفحات: ۲+۲+۴۶+۵۳+۵۱۸+۲+۴؛ اندازه: ۱۶*۲۴؛

تعداد سطون: ۱۳. (نسخه ش: ۱۱۳۵).

۱۹۹. مناقب حافظیه

از: غلام محمد هادی علی خان صاحب چشتی کشمیری لکهنوی

موضوع: حکمت عملی، اخلاق اسلامی، عرفان، زبان: فارسی

شرح احوال و مقاماتی که مؤلف درباره استاد خویش سید حافظ محمد علی خیرآبادی

معروف به حافظ محرم علی حسنی حسینی چشتی خیرآبادی (م ۱۲۶۶ق/ ۱۸۵۰م) نگاشته

است. او کتابش را در هفت باب تنظیم نموده است.

آغاز: بسمله. الحمد لله الذي خلقنا في بني آدم وجعلنا من امة نبيه وحببيه محمد صلى الله

وسلم حمد و سپاس فراوان مر حضرت احدیت جل جلاله را.
نوع خط: نستعلیق. کاتب: ذکر نشده. تاریخ کتابت: ذکر نشده. به اهتمام: محمد عبدالصمد؛
حسب فرمایش سید حافظ خادم حسین صاحب و مولوی سید محمد هادی حسین صاحب
خیرآبادی. توضیحات: تمامی صفحات جدول دار؛ غلط نامه در پایان نسخه (ص ۱-۸). محل
چاپ: هند؛ کانپور. مطبعه: احمدی متعلق به شیخ محمد یعقوب صاحب. تاریخ: رجب ۱۳۰۵ ق.
تعداد صفحات: ۲۵۹ + ۸؛ اندازه: ۱۵*۲۴؛ تعداد سطور: ۲۱. (نسخه ش: ۱۱۳۶).

۲۰۰. تاریخ آل امجاد

از محمد عباس شروانی (قرن ۱۴ ق)

موضوع: تاریخ، زبان: فارسی

تاریخ زندگانی چهارده معصوم است که مؤلف آن در پانزده نوروهر نور شامل هند لمعه
تنظیم نموده است. او مطالب کتابش را از کتاب های زاد المعاد فی هدی خیر العباد ابن القیم
حبلی، تاریخ الخمیس فی احوال نفس النفیس حسین دیاربکری، انسان العیون نورالدین بن
برهان الدین حلبی شافعی، مدارج عبدالحق دهلوی، معارج النبوة ملا معین مسکین هروی،
شواهد النبوه جامی، روضة الصفا محمد بن خاوند شاه، روضة الاحباب جمال الدین محدث،
حیب السیر خواند میر، ناسخ التواریخ محمد تقی خان سپهر و دیگر مصادر، جمع آوری نموده و در
اثنای مطالب اشعاری به فارسی از خود نیز آورده است. او در آخر کتابش درباره تاریخ ختم
کتاب چنین نوشته:

در سنه ۱۲۹۱ هجری قدسی برای فرزندان خود ابوالقاسم و ابوالحسن تألیف نمودم و
سنه ۱۳۰۵ ق نظر ثانی نمودم... و چون صرف يك نسخه قلمی من بود این نسخه
ثانی در ماه ربیع الثانی ۱۳۱۰ ق در باغ روح افزا واقع جلخانه شوکت محل نواب
بهوپال به تحریر آوردم و به هر دو پسر خود يك يك نسخه دادم.

آغاز: بسم الله الحمد لله الذي لا يدركه الحواس ولا يقاس بمقياس القياس... بعد از این بر
ضمیر مردان نیک نهاد مخفی و محتجب مباد که به فرمایش بعضی دوستان کمترین بندگان خدا
هم نام علم برادر سید الشهدا این رساله از هر چه دائم بهتر.
نوع خط: نستعلیق-نسخ. کاتب: عبدالمجید دهلوی. تاریخ کتابت: ربیع الثانی ۱۳۱۰ ق. به
اهتمام: محمد عبدالمجید مالک مطبع انصاری.

توضیحات: تمامی صفحات جدول دار؛ بعد از پایان کتاب چند تقریظ خاتمه طبع و تألیف آمده، بدین ترتیب:

- تقریظ سید عبدالله شطاری از اولاد غوث بی لوث گوالیادری (متوفای ۲۷ ذیحجه ۱۲۹۵ ق در بهوپال)، به نثر فارسی، در شش سطر، که در تاریخ ۱۲۹۱ ق، تحریر نموده اند (ص ۱۰۳)؛

- تقریظ سید جعفری صاحب منشی امجد علی اشهری، به نظم و فارسی (ص ۱۰۳)؛

- تقریظ منشی سید جعفر بن حکیم سید عباس دیوبندی، به نثر فارسی (ص ۱۰۴)؛

- تقریظ مفتی رسول صاحب بهوپالی فرزند مفتی فضل الله نبیره مفتی خیرالله، به نثر فارسی (ص ۱۰۴)؛

- تقریظ مولوی محمد عبدالمجید مالک مطبع انصاری، به نظم و نثر فارسی (ص ۱۰۵-۱۱۰)؛

- قطعه تاریخ طبع در دو بیت به اردواز محمد کفایت الله منصرم مطبع انصاری (ص ۱۱۰).

- فهرست منشورات فارسی و اردوی مطبعه در موضوع فقه و حدیث و تصوف و متفرقه در پشت صفحه عنوان و دو صفحه پایان نسخه آمده است.

محل چاپ: هند؛ دهلی. مطبعه: مطبع انصاری. تاریخ: ۱۳۱۲ ق. تعداد صفحات: ۱۱۲؛

اندازه: ۱۶*۲۴؛ تعداد سطور: ۱۷. (نسخه ش: ۱۱۳۹).

